

M E M E N T O

Szentkirályi Zsigmond születésének 200. évfordulója alkalmából

Szentkirályi Zsigmondra születésének 200. évfordulójáról ez év május 29-én Kolozsváron három szervezet, a Romániai Magyar Közgazdász Társaság, az Erdélyi Múzeum Egyesület és az Erdélyi Műszaki Társaság közös rendezvényen emlékezett meg.

Szentkirályi, aki 1804. május 14-én látott napvilágot Kolozsváron, a XIX. század tudósa, az erdélyi bányászat, a magyar bányászati szakírás kiemelkedő alakja, kiváló bányajogász és közgazdász, a magyar nyelvű bányászati szakírás úttörője, Kolozsvár első kiegészés utáni polgármestere volt. A XIX. század erdélyi tudósaira jellemző enciklopédikusságával Pethe Ferenc, Brassai Sámuel, Berde Áron és mások mellett beírta nevét Erdély tudománytörténetébe. Az a történelmi viszontagságos eseménysorozat, amelyen az erdélyi magyarság a századok folyamán keresztülment, arra készítette nagy személyiségeinket, hogy a közművelődést, a gazdaságot és a technológiai lemaradásból való kilábalást tekintsék az erdélyi magyarság prioritást élvező kérdéseinek. Szentkirályit is ez a gondolkodásmód jellemezte. Így érte a közgazdaságtudományt az a kedvező helyzet, hogy a gazdasági kultúra és gazdasági gondolkodás túlterjedt a kimondottan gazdaságtudományi kereteken, és az erdélyi magyarság sorskérdéseit vállaló nagyjaink a szakmájuk területén szerzett érdemeik mellett hozzájárultak az alakuló fiatal közgazdaságtudomány gazdagításához.

Művei a tudományos életben nagy figyelemnek és elismerésnek örvendtek, amelyek közül a legnagyobb értékű az, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1845. november 22-i ülésén az Akadémia levelező tagjává választotta.

Legfontosabb művét, *Az erdélyi bányászat ismertetése* címűt, mellyel a reformkorszak idejében alkotó részese lett a magyarországi, de főként az erdélyi szellemi életnek, valamikor 1838-ban kezdte el írni, és 1839 végén fejezte be, hogy 1841-ben jelenjen meg Kolozsváron. Bár két kö-

Ars longa, vita brevis

(Interjú Csetri Elek történész-akadémikus születésének 80. évfordulója alkalmából)

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE: SOMAI JÓZSEF

Somai József (S. J.): *Kedves Csetri Elek professzor úr, nagyon örvendek, hogy elfogadtad a felkérést a lapunk számára megtisztelő interjú elkészítésére. Próbáljunk meg tehát ebből az alkalomból néhány, az élethez kötődő jelentősebb eseményt, állomást, valamint a gazdag munkásságotad számba venni. Az első szokványos kérdés: hogyan lettél történész?*

Csetri Elek (Cs. E.): A pályaválasztás körül a következő dologból kell kiindulni: amikor 1943-ban érettségiztem, akkor két út állt előttem...

S. J.: Hol érettségiztél?

Cs. E.: Kolozsváron a Református Kollégiumban, és akkor kellett végül is dönteni, hogy milyen pályát, élethivatást választok. Lévéen, hogy a nővérem már negyedéves orvostanhallgató volt, és én egész életem során végső fokon arra törekedtem, hogy az embereken segítsék és a saját népemmel szolgáljam, arra gondoltam: magam is az orvosi pályára lépek. Ezért megpályáztam a honvédorvosi ösztöndíjat, amit el is nyertem. Jelentős összeg volt, havi 300 pengő.

Így kellett volna megkezdennem az egyetemi éveket, de közben nagyon sokat gondolkodtam a nyár folyamán, hogy vajon helyes volt-e ez a választás. Tulajdonképpen egész ifjúságomban bölcsészeti tárgyakkal foglalkoztam, a Református Kollégiumban a pályázatokon mindig történelmi és irodalmi tárgyú dolgozatokat készítettem és nyertem meg éveken keresztül, és ezekkel sikereim is voltak. Végül, hosszú gondolkodás után, mikor beiratkozásra került a dolog, akkor úgy döntöttem, hogy mivel eddig is humán tárgyakkal foglalkoztam, hivatásom az, hogy ezen a téren szakosodjak. Így a bölcsészeti fakultásra iratkoztam be. Eldöntöttem, hogy történész leszek. A bölcsészeti kar tárgyai közül kettő volt, ami részemre számításba jött: a történelem és az irodalom.

Visszatekintve az életemre, úgy gondolom, hogy végső fokon a választás jó döntés volt. Igaz, hogy a historikus mesterség nem volt egy pénzes pálya, és biztosan gazdagabb lettem volna orvosként, és lehet, többet is segítettem volna az embereken, de a választott pályát szerettem, ezt lélekkel, odaadással csináltam, mindent elkövettem azért, hogy ezen a területen valamelyes eredményeket érjek el.

S. J.: Hát ez sokkal több, mint „valamelyes”. Éppen ezért most térjünk a szakmára. Az a kutatási terület, amit vállaltál és az a gazdag publikációs tevékenység (kötetek, tanulmányok, forráskiadások, előszavak, szakcikkek, interjúk), amely elvezetett a Magyar Tudományos Akadémia külhoni tagsági minőséghez, gazdag gazdaságtörténelmi munkásságot is magában foglal. Minek köszönhető, hogy a történelemtudomány keretében gazdaságtörténettel is foglalkoztál?

Cs. E.: Ami a szakmát illeti, nem volt zökkenőmentes és törésmentes

tetre tervezett munkájának végül is csak az első kötete látott napvilágot, így is neki sikerült először az erdélyi bányászatot nemzetgazdasági szempontból bemutatni. Közgazdasági gondolkodására gróf Széchenyi István nagy művei (a *Hitel*, a *Világ* és a *Stadium*) is jelentős hatással voltak melyek következményeképpen ezeket az eszméket, a bányászatra alkalmazva, a föld szabaddá tételét javasolja, valamint a bányaipar örökvltság útján való kiszabadítását a földesúri függés alól.

Az erdélyi bányászat újjászervezése mellett Szentkirályi Zsigmond az 1850-es és 60-as években komoly szerepet játszott az országos bányatörvények és -rendeletek megalkotásában is. Három éven át szerkeszti az erdélyi bányászkalendáriumot, amely alapos tudományos tartalommal rendelkezett, statisztikai adatokkal mutatta be az akkori erdélyi érctermelést, a bányászatra vonatkozó szabályozást, ismertette a legújabb találmányokat és a legfrissebb nemzetközi és hazai szakirodalmat.

Az erdélyi bányászatnak kora legjobb ismerője, mert élete során dolgozott Zalatnán, Moldovabányán, Körösbányán, Oravicabányán, és kitűnő elméleti szakemberként közvetlen kapcsolata volt a bányászat valóságával is.

Szentkirályi Zsigmond nyugdíjas életét 1865-től Kolozsváron töltötte, s mint kora megbecsült szakemberét a kolozsváriak felelős munkával bízták meg: 1867-ben a város vezetésében először városi képviselővé, nemsokára polgármesterévé választja, igaz, nem sokáig, mert betegsége és a pártpolitikai harcok miatt még az év lejárta előtt lemond tisztségéről.

Élete 66. évében, 1870. április 16-án hunyt el hosszas betegség után. Temetésére a Házsongárdi temetőben került sor, ahol ma is megtalálható sírmeleke.

Ha nem is volt kimondottan közgazdász, mi mégis elismerően tekintünk vissza a sokoldalú tudósra, mert munkássága kimutatható nyomot hagyott az erdélyi gazdasági gondolkodás kialakulásán. Éppen ezért kapott helyet az életével és a gazdaságtudományok területén szerzett érdemeivel foglalkozó alapos tanulmány a társaságunk gondozásában megjelenő *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából* című könyv második kötetében.

Somai József

ez a pálya. Tudjuk, hogy minden rendszer igyekszik a történelemtudományt a saját szolgálatába állítani, ez pedig kétszeresen érvényes a szocialista rendszerre, a pártállam korára, az elvárások nyilvánvalóan hangsúlyosabbak voltak a történésszel szemben, mint más szakmák művelői iránt.

Magam nem kezdtem el dolgozni azonnal a tudomány területén, hanem másfél évig középiskolai tanár voltam, egy évet Nagybányán és egy fél évet Marosvásárhelyen, Nagybányán az állami gimnáziumban – magyar nyelvű gimnázium volt –, Marosvásárhelyen pedig az akkor még Református Kollégiumban. Akkoriban még a kultúrautonomiára jellemző elv érvényesült, voltak külön magyar tanfelügyelőségek, s engem a magyar tanfelügyelőség nevezett ki, mégpedig a kolozsvári (ezen kívül volt még egy másik magyar tanfelügyelőség Brassóban).

Miután 1947 őszén leállamvizsgáztam, kihelyeztek Nagybányára. Ez azért lényeges, mert diákkoromtól tudományos pályára készültem, de természetesen nem zárkoztam el attól, hogy középiskolában is dolgozzam, ezért minden további nélkül elvállaltam a nagybányai tanárságot, ahol történelmet és magyar irodalmat tanítottam.

Közben az államvizsga letétele után beiratkoztam a doktori képzésre, ami abban az időben két esztendő volt, és ehhez kellett szabni a nagybányai munkát, illetve itt meg kellett kezdeni a kutatást. Akkoriban már folyamatban volt az egyetemi kinevezésem, ami bizonyos akadályok miatt roppant nehezen oldódott meg. Lévén, hogy a szovjet fogságban voltam, nem viszonyultam megfelelőképpen a rendszerhez, nem olyan nyilatkozatokat tettem, amelyek kedvezőek lettek volna az akkori és egyre inkább vezető szerepre szert tevő kommunista párt számára, ez a kinevezés nehezen ment. Ami érdekes, hogy az akadályokat éppen a diákszövetség támasztotta, amely ismerte az elképzelésemet, felfogásomat, gondolataimat, s tulajdonképpen ez volt az oka annak, hogy a kinevezés még másfél évig elhúzódott, és csak 1949 februárjában neveztek ki az egyetemre tanársegédnek. A késedelem másik oka pedig az volt, hogy a professzorem, Bíró Vencel, aki engem ajánlott, piarista szerzetes volt, a rendtartomány főnöke, és az ő szava már nem számított eleget. A következő esztendőben, 1948-ban őt nyugdíjba helyezték, és megszűnt az egyetemi státusa, az én doktorátusom ügyét pedig Jakó Zsigmond vállalta át, így nálam doktoráltam 1949-ben.

Lévén, hogy Nagybányán dolgoztam, doktori tézisnek olyan témát kellett választanom, ami kötődött a helyi viszonyokhoz. Így választottam disszertációs témának az „1848–49 Nagybányán” tárgykört, tehát a forradalom és szabadságharc időszakát. A helyi városi levéltárban kutattam, és párhuzamosan tanítottam. Végül két év alatt sikerült a dolgozatot befejeznem, és 1949 nyarán doktoráltam. Ez volt a tudományos indulásom.

Amikor az egyetemre kineveztek, a helyzet politikai szempontból is válságosra fordult. A kommunista párt teljesen átvette a vezetést. Annak ellenére, hogy én a középkori tanszékre kaptam kinevezést, rövid időn belül az az igény merült fel, hogy mivel a szakon az új és legújabb kor területén olyan emberek oktattak (név szerint, mint Balogh Edgár és Bá-

nyai László), akiknek nem volt elég idejük az egyetemi előadásokkal foglalkozni, mert politikusok voltak, olyan embert kerestek, aki adott esetben helyettesíteni tudja őket. Ilyen körülmények között az újkorhoz és jelenkorhoz helyeztek át, kurzusokat kellett írnom és tartanom, és ez a feladat egy két éve végzett fiatalembernek nem kis nehézséget okozott. Éppen ezért a téma és a történelmi kor megválasztásában is változás következett be. Államvizsga-dolgozatom az *Erdély és a román vajdaságok XVI. századi kereskedelmi kapcsolatai* címet viselte, melyben párhuzamosan jelentkezett a politika és a gazdaságtörténet. Mind a kettő közel állott az érdeklődési körömhöz.

Ami a kifejlődést illeti, tekintettel arra, hogy mindenképpen olyan témát szerettem volna magamnak választani, ami kutatást igényel, a tanszékbeli munkatársakkal való beszélgetés során kialakult az a gondolat, hogy ifj. Wesselényi Miklóssal foglalkozzam, aki az erdélyi reformkor vezéralakja volt. A levéltári anyag döntő része Kolozsváron volt megtalálható az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában. Valójában itt kezdtem el a kutatást a Wesselényi-témában, s ez hosszú évekig tartott. Lakásomhoz nagyon közel volt a Farkas utcai levéltár, akkor még az Erdélyi Múzeum-Egyesület kezelésében. Ebben az időszakban rengeteget kutattam, főleg nyaranta, de iskolai év közben is, amikor az időm engedte, 10 éven keresztül. Egy fél íróasztalnyi anyag gyűlt össze a kérdéssel kapcsolatban, de itt is törés következett be. Egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a Wesselényi-életrajz egy olyan személyiségé, akinek pályájában a döntő momentum a politikai tevékenysége volt, az akkori Romániában nem írható meg.

Ugyanakkor egy magyarországi kutató elhatározta, hogy ő írja meg a Wesselényi-témát, velem viszont nem közölte szándékát. Akkor jöttem rá, hogy mivel már létrejött a Román Akadémia kolozsvári fiókja, megszüntették az Erdélyi Múzeumot és levéltárát pedig államosították, sőt a levéltár vezetősége is változott, a Wesselényi anyagot elkezdték fotózni, és mikrofilmen az anyag javarésze átvándorolt Magyarországra, annál is inkább, mivel magyarországi történész kollégám az akkori egyik vezető román kollégával épített ki kapcsolatot. Akkor derült ki, hogy az illető az egész Wesselényi-monográfiát megírni készül. Mivel a Wesselényi-monográfia Magyarországon megjelenhetett, a romániai viszonyok, a pártállam, a román történelemtudomány véleménye által már nem volt korlátozva, én minden további nélkül belenyugodtam az adott helyzetbe. Így aztán megszületett Magyarországon a monográfia, amelyet Trocsányi Zsolt írt meg *Wesselényi Miklós* címen 1965-ben, valamint egy népszerűsítő formában is *Wesselényi és világa* (1970) címen.

Tehát az egész kérdésnek a megírása, a Wesselényi-mono-

gráfia elkészítése kicsúszott a kezemből. Akkor teljesen átálltam Wesselényi Miklós gazdasága modernizálásában játszott szerepének vizsgálatára, s az ezzel kapcsolatos elméleti-gyakorlati kérdések elemzésére. Így aztán a kutatás lényegében ezen a vonalon folyt tovább 1959-ig és fejeződött be legalább is a kutatási része. De akkor már a politikai helyzet súlyosbodott: egyesítették a két egyetemet, s odáig jutottunk, hogy a Wesselényi-kérdés gazdasági oldalával sem volt szabad foglalkozni. Akkor már Romániában Wesselényi személyiségét olyan sötét megvilágításba helyezték, hogy egy tudományos szesszió alkalmával, ahol ebből a témából egy részletet bemutattam (illetve a Wesselényi jószágigazgatójának, Kelemen Benjáminnak a szucsági jobbágyfelszabadítását tárgyaltam), élesen kitértek többre is, hogy miként lehet foglalkozni Wesselényivel, aki reakciós volt és a románság ellensége. Ilyenformán a Wesselényi-kérdés vizsgálatának még a gazdasági oldala is kérdésessé vált.

S. J.: *Persona non grata szerep juthatott volna neked, hogyha tovább méész azon az úton, amilyen elindultál.*

Cs. E.: Igen. Csakhogy úgy határoztam, hogy tovább folytatom az anyaggyűjtést. Tudtam, hogy ebből csak születik egy monográfia, melyben a gazdasági vonatkozásokat tárgyalhatom. Ugyanakkor távlatilag más témát is kellett választani, ami hasonlóképpen nagy jelentőségű. Amikor ezen gondolkodtam, akkor döntöttem úgy, hogy egy más személyiséggel foglalkozom, akit a világtudományosság, a magyar tudományosság és a román tudományosság egyaránt elismer. Így jutottam el a Kőrösi Csoma Sándor tematikához, illetve honfitársunk erdélyi életrajzához a kérdéséhez. Ebből született aztán a *Kőrösi Csoma Sándor indulása* c. könyv, ill. egy kismonográfia *Kőrösi Csoma Sándor* címen. Az első 1979-ben, a második 1984-ben jelent meg, ugyanakkor a témakörből számos kisebb-nagyobb tanulmányom látott napvilágot, úgyhogy ebben az időben ez töltötte ki a tudományos tevékenységem dandárját.

S. J.: *Ez inkább a tudománytörténet területéhez áll közelebb.*

Cs. E.: Úgy van, de bizonyos pontosítás szükséges. Magam nem egyértelműen gazdaságtörténettel foglalkoztam. A romániai magyar történészek számára akkoriban főleg két munkaterület kínálkozott. A gazdaságtörténeten kívül a Magyarországon is igen szívesen kultivált művelődéstörténet nálunk is divatosná vált. A Kriterion Könyvkiadó is ezt szorgalmazta. Keretei között indult meg a rangossá vált „fehér sorozat”. A sorozat második darabját magam állítottam össze 1968-ban Wass Pál: *Fegyver alatt*, egy másik kötetet pedig 1979-ben Teleki Sándor: *Emlékezzünk régiokról* címmel. A tanulmányozott korszak tekintetében Erdély 17–19. századi történetét

kutattam, de saját diszciplínám keretébe több ágazat belefért. A gazdaságtörténet, politikatörténet, művelődéstörténet egyaránt érdekelt, szintúgy a történeti statisztika és történeti demográfia, hiszen azok összefüggésében lehet egy korszakról teljesebb képet alkotni. Számomra alapkérdés volt, hogy munkám kutatáson alapuljon. Ugyanakkor az a gondolat vezetett, hogy nem szabad a forráskutatás szintjén megállni, hanem a kutatást mindig össze kell kapcsolni a feldolgozással, a szintézissel, monográfia készítésével.

A felvázolt alapelvekkel összhangban történt az a vállalkozás, amelybe Imreh István kollégámmal belefogtunk. N. N. Constantinescu bukaresti gazdaságtörténész professzor a Román Akadémia megbízásából az ország gazdaságtörténete megírását vállalta magára. A munkálatokba bennünket is bevont, mivel akkoriban mindketten a kolozsvári Történeti Intézet munkatársai voltunk. Ránk az a feladat várt, hogy Erdély mezőgazdaságának 1711–1848 közötti szakaszát írjuk meg. A témán évekig dolgoztunk, Imreh kollégám a parasztgazdaságok fejlődését követte, magam az allódiiumok történetét. Főleg a volt múzeumi levéltárban levő UetC¹ fondot használtuk, de természetesen sok egyebet a kiadott forráson kívül. A munkát el is készítettük, magyar nyelvű kézírata és román változata ma is megvan, de sajnos az országos vállalkozás valahol elakadt, így munkánk sem látott napvilágot, részleteket viszont publikáltunk belőle. Hallomásból tudom, hogy jóval később a bukaresti professzor megjelentetett egy előbb említett témájú kötetet.

S. J.: *Megvan a saját anyagotok kéziratban most is? Nincs esélye annak, hogy megjelenjen?*

Cs. E.: Igen, megvan, de akkor nem jelenhetett meg. Az az igazság, hogy 1989-ig nem vettük elő, amennyiben a román történetírás egyre „elvszerűbbé” vált, egyre pártközpontúbbá, egyre „nemzetibbé”, és voltak olyan kérdések, hiába volt gazdaságtörténeti téma, amelyek nem voltak elfogadhatók a román történetírás számára. Éppen ezért nem tudtuk kéziratunkat hasznosítani, nem adtuk ki, de a kéziratot őrizzük mai napig. Ezen évekig dolgoztunk, a magyar változatot én fordítottam románra, de stilizáltattuk egy kollégánkkal, Belu Sabinnal, aki ezt nagyon szívesen vállalta.

S. J.: *Beszéltél a Wesselényi-monográfiáról, ami tulajdonképpen egy magyarországi szerzőtől jelenhetett meg, de emellett nagyon sok megjelent anyagod van neked is Wesselényivel kapcsolatban.*

Cs. E.: Végül is az az elv valamiképpen bekerült a tanszék tudatába, hogy a Wesselényi-kérdés gazdasági összefüggései helyet kaphatnak a romániai magyar történetírásban, és így

aztán néhány ezzel kapcsolatos tanulmány megjelent még a pártállam korában. Az első a *Gépek és korszerű mezőgazdasági eszközök bevezetése a Wesselényi uradalomban* (1956) volt, amelyből kiderül többek között, hogy Wesselényi az elsők között alkalmazta a modernebb művelési eszközöket (köztük „csíplőgépet”), illetve hogy miként modernizálta egész gazdaságát. Munkájában a külföldi szerzők agrárirodalmának tanulmányozása és Kelemen Benjámint – ez a kitűnő jószágigazgató – segítette. Megjelent az a tanulmány is, amelynek tárgya, hogy Wesselényi javaslatot tett már 1848 előtt a magyar parasztság történetének a megíratására. Ebben európai példák alapján akarta Wesselényi a közvélemény, elsősorban a nemesség előtt nyilvánvalóvá tenni, hogy nálunk is elkerülhetetlen a jobbágyfelszabadítás.

Gazdaságtörténeti kutatásaim közben talákoztam Fridvaldszky János személyiséggel, aki jezsuita szerzetes létére őszinte népbárát volt, jelentős természettudományi és agrárirodalmi tevékenységet fejtett ki, és XVIII. századi művelődésünk rangos alakjává vált.

A Fridvaldszky-kérdés kapcsán jelzem, hogy több jelentős közlemény látott napvilágot, az egyik egy nagyon fontos forrásnak a közlése. Engel Károllyal közösen megjelentettük Fridvaldszky János alapvető munkáját, az Erdélyi Gazdasági Egyesület 1769-ben meghirdetett pályázatára megírt részletes latin nyelvű tanulmányát, a *Disszertációt* és annak román nyelvű fordítását, amely az erdélyi szántóföldeknek a műveléséről és dúsításáról szól. Ez a munka román bevezetővel jelent meg 1970-ben. Szó van arról, hogy esetleg magyar fordításban is napvilágot lásson, indok: ezt tekintjük az erdélyi magyar agrárirodalom első tudományos termékének. Ezzel kapcsolatban számos más tanulmányt is megjelentettem románul és magyarul, amelyekben pontosan arról van szó, hogyan sugároztak ki a nyugati-európai agrártudományi eredmények Erdélyre, és hogyan próbálták ezeket itt alkalmazni. Tehát végső fokon az angol és a németalföldi agrártudomány behatolásáról szól, amely akkor lényeges kérdés volt, mert abban a természettudományos eredmények kezdtek érvényesülni Európában. Magában a mezőgazdaságban, s természetesen ezzel párhuzamosan az agrártudományban, amely akkor volt megszületőben Magyarországon és Erdélyben is. A kérdésről nemcsak több magyar és román anyag jelent meg, hanem francia változat is, mégpedig Nápolyban, egy gazdaságtörténeti folyóiratban. Lévén, hogy Fridvaldszkyval több munkában foglalkoztam, és összefoglaló gyűjteményes kötetben is jelentettem meg tanulmányt, végül is a kérdésből egy kis monográfia született, amit a család egyik leszármazottjára

¹ Urbaria et conceptiones

val, id. Fridvaldszky Jánossal közösen készítettünk és adtunk ki 2003-ban. Címe *A köz hasznára – az ég kegyelmével. Fridvaldszky János, a jezsuita tudós és feltaláló. 1730–1784*, melyben ezt a kiváló természettudóst mutattuk be, mégpedig egyrészt az embert, a jezsuitát, a hangsúlyt természetesen a tudósra helyezve. Végső fokon a könyv összegzése mindannak, amit e kérdéssel kapcsolatban eddig megtudtunk. Az említett Fridvaldszky János, a társszerző maga is nagyon sokat kutatott, újabb adatokat hozott felszínre. Kiegészítette a családi vonatkozásokat, a jezsuita renddel kapcsolatos dolgokat is, és így született meg végül ez a monográfia.

A már említett N. N. Constantinescu-féle vállalkozás kapcsán egyre jobban szembe találtuk magunkat azzal a kérdéssel, hogy az egész magyar gazdasági gondolkodás tárgyköréhez hozzá kell nyúlnunk. Ez az ügy végül is az én feladatommá vált. A témára már akkoriban elkezdtem gyűjteni az anyagot, de ennek a publikálására sokkal később kerülhetett sor. Volt viszont a témának egy olyan vonzata, ami kutatás közben került felszínre. Mégpedig az, hogy az egész régi erdélyi magyar gazdasági gondolkodásnak egyik központi kérdése a méhészeti foglalatosság volt. Lévén, hogy az 1980-as években már megszűnőben volt az ún. „fehér sorozat” (amelyben memoárok, naplók jelentek meg magyar szerzőktől), megfogant az a gondolat a kiadó vezetőiben, hogy sorozatban foglalkozzunk valamilyen kevésbé kényes gazdasági kérdéssel. Akkor kaptam azt a javaslatot a Kriterion Könyvkiadótól, hogy gyűjtssem össze az erdélyi méhészeti forrásokat, kéziratokat, amelyek beilleszthetők a „fehér sorozatba”. Egy félezer oldalas kézirat el is készült, azonban nem sikerült megjelentetni. Akkor jutott el könyvkiadásunk arra a mélypontra, hogy egyszerűen nem lehetett már a magyar helységneveket magyarul írni. Ilyenformán tehát olyan könyveim, mint a *Nagyenyedi méhészkönyv* csak úgy jelenhetett volna meg, hogy „Aiud-i méhészkönyv”. Anakronisztikus helyzet állott volna elő. Hasonló megoldásokat én nem vállalhattam, és visszaléptem. Így a könyv nem jelent meg csak sokkal később, 14 éves késéssel, 2001-ben. A közelmúltban a székelyudvarhelyi Erdélyi Gondolat Kiadó vállalta a könyv kinyomtatását, és *Erdélyi méheskert. Régi erdélyi méhészkönyvek* címen látott napvilágot. Megszületett a könyv, de óriási késéssel. Tudniillik több kéziratomhoz hasonlóan ezúttal is úgy jártam, hogy mire elkészült, a politikai viszonyok, a cenzúra szigorodása folytán nem jelenhetett már meg. Így történhetett, hogy 1989 úgy köszöntött rám, hogy öt jóformán kész kézirat feküdt íróasztalomban. Ezeknek a kéziratoknak a megjelenése aztán a következő évtizedben történt meg.

S. J.: *Beszéljünk még a gazdaságtörténeletről. A gazdasági gondolkodással kapcsolatos összefoglaló kiadványod, Az er-*

délyi magyar gazdasági gondolkodás 1800-ig (Kolozsvár, 1999), *nagyon komoly hézagpótló anyag és nagy nyeresége a gazdaságtörténetnek, de ez 1800-zal befejeződik. Mi lesz az utána következő időszakokkal?*

Cs. E.: Az élet rövid, és sok a feladat, ahogy a latin mondja: *Ars longa, vita brevis*. Sok összegyűjtött anyagom van, de a folytatást nem tudom vállalni, mert magam csak 1800-ig akartam a kérdést kutatni. *Az Erdélyi méheskertben* a közölt kéziratok egy része időben '48-ig terjed ugyan, tehát volna ebben is anyag. Azonban a magyar közgazdaságtudomány a 19. század első felében születik meg, s így itt egy szélesebb körű kutatásra volna szükség, amire nem tudok vállalkozni. Mindenesetre itt egy olyan feladat adott, ami a fiatal kutatók számára nagyon fontos és mondhatni központi kérdés lehetne.

S. J.: *Láttuk, hogy a kedvenc történelmi periódusod a 17., de főleg a 18. század, és hát ebből az ifjúság meríthet is a te írásaidból. Nem ismeresz olyan történészeket, akiknek kedvencei lennének a következő évszázadok, a 19–20. század?*

Cs. E.: A jelzett időpontban éppen az RMKT gondoskodása folytán már a második kötet jelenik meg. Magam abban a periódusban dolgoztam az egyetemen, amikor a mi lehetőségeink nagyon korlátozottak voltak. Kitűnő diákok kerültek ki tanárnak középiskolába, viszont nem léphettek a tudományos pálya mezejére, így a tanítványok köre meglehetősen szűk. Azok az emberek, akik annak idején erre alkalmasok lettek volna, vagy teljesen elvesztek, vagy egyénileg olyan témákba kezdtek, amelyek leginkább helytörténeti szempontból jelentősek. Ezeknek a kollégáknak a munkássága nem lebecsülendő, de nem alakult ki velük egy szoros kapcsolat. Ilyenformán meglehetősen kevés az olyan ember, akire ezt a kérdést rá lehetne bízni. Talán a doktorandusokra.

S. J.: *A fiatalok számára tehát nyitott az út ebben a témakörben is.*

Cs. E.: Úgy van. Én csak annyit szeretnék a fentiekhez hozzátenni, hogy az egyre fokozódó politikai nyomás miatt különösen az 1980-as években az egyetemi munka nagy lelki megpróbáltatást jelentett számomra, emiatt 62 éves koromban, 1986-ban, tehát immár 18 éve nyugdíjba mentem. A végén már nemcsak magyar tanítványaim nem voltak, két évtized elteltével elő sem léptettek, és docensként mentem nyugdíjba. A professzori rangot csak később, ahogy mondani szoktuk, *post festa* kaptam meg, amikor már tíz éve nyugdíjas voltam.

S. J.: *Nyugdíjas csak formailag vagy, mert ha jól megnézzük, a nyugdíjas időszakod szempontjából talán az a legfontosabb, hogy akkor értek meg a könyveid a kiadhatóságra.*

Cs. E.: Talán nem úgy lehetne mondani, hogy ezek akkor

érték meg, sokkal inkább úgy: a korszak olyanná változott, olyan viszonyok alakultak ki, hogy nyolc könyvem megjelenítése lehetővé vált.

S. J.: *Erre gondoltam én is.*

Cs. E.: A megjelent könyvek mellett azonban megoldatlan feladatok maradtak. Itt van például Wesselényi Miklós, a reformkor vezéralakja levelezésének kiadása. Lehetőség szerint nekem gondom van arra, hogy a feladat ne menjen feledésbe. Két esztendeje a Sapientia felkérésére készítettem is egy összefoglalást az erdélyi magyar történettudományi kutatások 12 esztendejéről (az 1990–2001 közötti időszakról), és ebben ismét felvettem a Wesselényi-levelézés kiadását, egyelőre azonban eredmény nélkül. (Erre a feladatok rendjén még kitérünk.)

S. J.: *A hosszú évek során érdeklődési köröd súlypontjához tartozott a történelmi személyiségek vagy a tudós társadalom kiválóságainak bemutatása. Ha összeszámolom, legalább 25 személyiség szerepel az eddigi írásaidban. Külön terület volt számodra, hogy foglalkozzál a történelmi személyiségekkel? Egyáltalán mi a véleményed a történelmi személyiségek jelentőségének kérdéséről? Ismeretes, hogy a letűnt rendszerben a személyiségek háttérbe szorulnak, és a tömegek szerepét hangsúlyozták.*

Cs. E.: Abból indulnék ki, hogy mikor ilyen nagy személyiségeknek a kutatására és bemutatására került sor, ezek központba helyezése ellensúlyt jelentett azzal az irányzattal szemben, amely háttérbe szorította a személyiségek történelmi szerepét. Természetesen nem lehet a kettőt elválasztani. Bizonyos pillanatokban fellépésükkel a tömegek döntő szerepet játszanak, pl. forradalmak, háborúk idején. A mi esetünkben például a 48-as forradalom és szabadságharc idején, vagy 1956-ban. Kétségtelen viszont, hogy ezekben az esetekben is egy olyan spontán kitörésről és szerepvállalásról van szó, amelyeknek az előkészítésében viszont a személyiségeknek, elsősorban az értelmiségieknek, politikusoknak volt óriási szerepük.

A kérdést magamra vonatkoztatva említettem már, hogy a 60-as években, miután a Wesselényi-téma feldolgozása lehetetlenné vált, olyan javaslatot tettem, hogy a Wesselényi uradalom modernizálásának témakörére kapjak támogatást. Mikor erre is elutasító választ kaptam, akkor fogalmazódott meg bennem az a gondolat, hogy egy olyan személyiséget kell választanom kutatásaim tárgyául, akit az egyetemes tudományosság egyértelműen elfogad. Amint említettem, így jutottam el a Kőrösi Csoma Sándor kérdés vizsgálatához.

Ugyanakkor a feladataink rendjén állandóan felmerültek olyan témák, amelyek megírásában történészként szerepet kellett vállalnunk. Így jutottam el másik témámhoz,

Bethlen Gábor személyiségéhez. Már 1980-ban, a nagy fejedelem születésének 400 éves évfordulója alkalmából felmerült egy Bethlen Gábor emlékkönyv összeállítására, amiben többen is szerepet vállaltunk. Az én feladatom Bethlen Gábor életrajzának a megírása volt. Azért éppen ez, mert ebben a műfajban eléggé járatos voltam, hiszen azelőtt a Kőrösi, Fridvaldszky, Teleki Sándor, Vass Pál kiadványokba már készítettem életrajzot. Meg is írtam 1980-ra Bethlen Gábor mintegy 60 oldalas életrajzát a kötet számára. A „felettes hatóságok” előtt azonban a kérdés nem volt „időszerű”, és nem engedélyezték az emlékkönyv kiadását. Magam maradtam hát a Bethlen-biográfiával, de annyira megszerettem a témát, hogy elhatároztam: hogyha pillanatnyilag nem is alkalmas az idő a Bethlen-életrajz megjelentetésére, én ezt kibővítem, kiegészítem, és valamikor talán megjelenhetik. Így készült el az idők folyamán Bethlen Gábor életútja, ami aztán 1992-ben látott napvilágot. Ez irányú munkámra természetesen hatott az a tényező is, hogy már diákkoromban éppen az erdélyi fejedelemsséggel kezdtem el foglalkozni. Erről a korszakról szolt az államvizsga-dolgozatom, ide kapcsolódik az is, hogy kedves professzorom, Bíró Vencel felkérésére diákkoromban magam is másoltam Apor István erdélyi kincstartó levelezését.

A politikai és művelődési nagyságok közül két könyv készült Kőrösi Csoma Sándorról, külön kötet Bethlen Gáborról és Fridvaldszky Jánosról, kéziratban pedig egy könyvnyi anyag áll rendelkezésre a felvilágosító Körmöczyről. Körmöczy János Göttingában tanult, enciklopédikus tudása folytán, értelmiségiként tűnt ki, aki idehaza mint unitárius püspök és kollégiumi igazgató tevékenykedett. Kéziratai, fordításai és levelezése tanulságos képet festenek Erdély 1790–1830 közötti változó társadalmáról, művelődéséről, egyházi életéről. Más különben a róla készült életrajz más személyiségekével együtt egy tanulmánykötetben is megjelent. (*Együtt Európában.* F. K. Debrecen, 2000).

S. J.: *A megjelenést 1989 előtt az tette lehetetlenné, hogy nem egyezett a véleményed a román történetírásával.*

Cs. E.: A román pártállam ideológiája teremtette feltételek között nyilván nem lehetett engedélyezni az előbb említett könyvet, és kéziratban maradt. De nemcsak ennek a munkának, hanem egy másik könyvnek is pontosan egy tucat esztendőtt kellett várnia a megjelentetésre. Hasonló sorsa volt ugyanis Wass Pál könyvemnek is. Wass Pál: *Fegyver alatt* című naplója maga is nagyon sok viszontagságon ment keresztül megjelentetéséig. Első formájával 1956-ra készültem el. Akkor az volt a vélemény, hogy nem lehet megjelentetni, mert írója, k. K. főhadnagy életútjában benne foglaltatott a forradalom és szabadságharc időszaka is, amikor ő Bem hadseregének volt a századosa. Tehát benne volt Bem erdélyi hadjá-

rata, a mőcvidéki román felkelés, egyáltalában ezek a „kényes” erdélyi kérdések, ezért 1957-ben a napló kiadását visszautasították. Végül 1968-ban az a döntés született, hogy a napló jelenjen meg, de csak 1847-ig bezárólag tárgyalhatja az eseményeket. Nagy kényszerítés után csonkán meg is jelent 1968-ban. Wass Pál érdekes életutat tett meg az osztrák hadseregnek a tisztjeként, még a napóleoni háborúk korától kezdve. Katonaiskolát végzett Nagyszebenben, először kadétként szolgált, azután kinevezték hadnagynak, majd főhadnagynak. Végül adósságcsinálásért elbocsátották az osztrák hadseregből. Azért keveredett adósságba, mert egy olasz lányt akart elvenni feleségül, és az akkori kaució rendszere miatt le kellett tennie egy bizonyos összeget. A következő két évtized alatt rengeteget nyomorgott. Élt Olaszországban, Bécsben, de ’48-ban ájtott Pestre, és századosi rangban végigharcolta a szabadságharcot. 1968-ban éppen a legérdekesebb, az 1847–1859 közötti rész nem jelenhetett meg. Ez a rész, vagyis a napló második kötete a magyarországi Zrínyi Kiadó gondozásában 1998-ban jelent meg, pontosan 30 évvel az első kötet után. Címe Wass Pál: *Fegyver alatt – egy szabadságharcos százados az erdélyi hadjáratban*.

S. J.: *Eddig már néhány történelmi személyiségről szó esett, de amint említettem, ez a lista terjedelmes, és ide még beletartoznak olyan személyiségek is, akikről az idők folyamán ugyancsak írtál, mint Körmöczy János, Aranka György, Kacsó Pongrác, Kelemen Lajos, Pápai Páriz Ferenc, Apáczai Csere János, Teleki Sándor, Kőváry László és mások. Úgy néz ki a történelmi személyiségek eme listája, mint egy egységes csokor. Nem gondold, hogy jó lenne ezt valahol egyszer egy kötetbe foglalni?*

Cs. E.: Itt különbséget kell tennünk először történelmi személyiségek, másfelől a művelődéstörténet számára jelentős emberek között. Vannak történelmi személyiségek, akikkel foglalkoztam, és akikről könyvet vagy pedig tanulmányt írtam, köztük Wesselényi Miklós, Bethlen Gábor, Széchenyi István, Kossuth Lajos, Bem József. A többiek, mint például Gyulay Lajos, Gyarmath Sámuel, Apáczai Csere János, Kacsó Pongrác, Kőváry László, Kelemen Lajos, Bíró Vencel személye írásaim sorában, inkább alkalmi foglalatosság volt, velük cikkben vagy forrásközlésben foglalkoztam. Ez pedig annak tulajdonítható, hogy irántunk, történészek iránt mindig van egy bizonyos fajta társadalmi elvárás, hogy ne kizárólag tudományos munkákat alkossunk, hanem olyan emberekkel is foglalkozunk, akiket nem ismer a közönség, tehát akik nemzeti önismeretünk szempontjából fontosak. Ilyenképpen munkálkodásunk során szükségszerűen nem kizárólag egy személyiséggel kellett foglalkoznunk, hanem többekről előadást tartanunk, cikket vagy tanulmányt írunk, adott eset-

ben a tudománynépszerűsítés szintjén. A történetkutató ismeretlen vagy elfeledett embereket hoz a felszínre levéltárak és kéziratárak mélyéről, tudományosan feldolgozza azokat és közli eredményeit. Ugyanakkor feladata megismertetni múltunk alakjait a szakembereken kívül a szélesebb közönséggel is. Hasonló eset történt a fentebb emlegetett történelmi személyiségekkel, valamint a könyvekben megjelenített, utána pedig népszerűsített Wass Pál, Bem százados, Gr. Teleki Sándor ezredes (Petőfi és Liszt barátja) és Fridvaldszky János természettudós esetében. Kéziratban kötet van készen a jelentős felvilágosító, Körmöczy János unitárius püspökről, akinek személyiségét igyekeztünk belevinni a tudományos és szélesebb közvéleménybe, egészen más a helyzet Kőrösi Csoma Sándorral, aki ismert nagyság, s vonzó személyisége a felszínen tartás szinte állandó igényét támasztja a kutatóval szemben.

S. J.: *Az általános tájékoztatás céljából mondanál egy pár szót a „fehér sorozatról”, ahol több életrajzi írásod jelent meg?*

Cs. E.: A sorozat memoárok, naplók, régi tudományos alkotások, történelmi irodalmi emlékek kiadását célozta meg, melyek olvasóközönségünk önazonosságtudatát, múltismeretét voltak hivatva gyarapítani, de a történészek részére forrásul is szolgáltak. A „fehér sorozatban” megjelent több mint húsz kötetben historikusok mellett művelődés-, irodalom- és tudománytörténészek egyformán felsorakozhattak mint kutatók, szövegválogatók, sajtó alá rendezők, szerkesztők, bevezetők és jegyzetek írói. Egyes idevágó darabokról már szoltunk. Nagy Géza kiváló tudósunkról, Pápai Páriz Ferenc munkáiból közölt testes kötetnyit, Szigeti József Apáczai *Enciklopédiáját*, Juhász István Fogarasi Sámuel önéletírását, Hajós József Köteles Sámuel munkáit, Szabó Attila Melius Péter *Herbáriumát* adta ki. Jakó Zsigmond és Kocziány László két-két kötetrel is jelentkezett. Az első Rettegi György emlékezéseit és Misztófalusi Kiss Miklós írásait adta közre, míg az utóbbi Boros Tamás naplóját és Kovásznai Sándor műveit. A sorozatot a Kriterion új vezetősége is folytatta. Először egy előbb nem engedélyezett kötet, a kolozsvári emlékirók írásai jelentek meg Pataki Józseftől, melyhez Bálint-Pataki József írt bevezetőt. Ezt követte a Pap Ferenc gyűjtőmunkája eredményeként összeállított, kolozsvári harmincad-jegyzékeket tartalmazó kötet. Végül, hála Szabó Györgynek, megjelenhetett kiváló tudósunk, Benkő József államismereti műve, a Transsylvania két kötete. Magam két munkával, Wass Pál naplójával és Teleki Sándor emlékezése és levelezése közlésével járultam hozzá a „fehér sorozathoz”.

Külön beszélnék Gyulay Lajosról, kiiktatott személyiségeink egyikéről. Ő az egész magyar irodalomnak a legnagyobb mé-

retű naplóját írta meg 140 kötetben. A naplót 40 évvel ezelőtt átnéztem, és öt füzetnyi kivonatot készítettem róla. A napló valóságos kincsesbánya, a hatalmas írásanyaggal azonban nem tudott mit kezdeni a kiadói front. A kiadásban fordulatot jelentett az, amikor Miskolczi Ambrus pesti kollégámmal úgy döntöttünk, hogy úgy történhet az áttörés, ha Gyulay Lajos naplójának a '48-as kötetei forrásanyagát közöljük tudományos kiadvány formájában. A munka két kötetben jelent meg Budapesten, 2003-ban, alapos bevezetővel. Valójában az a kérdés áll a központban, ahogy Gyulay átélte '48-at. A napló azért fontos, mert szerzője világosan látta, hogy meg kell kísérelni azt, hogy a forradalmi vívmányokat megvéendő, a fegyveres szabadságharcot is vállalni kell. Mint képviselő, először Debrecenbe, azután, amikor a szabadságharc ügye már bukásra fordult, délre menekült. Ő a magyar liberális gondolkodás nagy alakja, és megítélésem szerint azon értelmiségiek közé tartozik, akik abban a korszakban a legtöbbet olvastak, legszélesebb körű műveltséget szereztek. Nincs a korszaknak olyan jelentős szópírója vagy tudományos képviselője akár a természettudományok, akár a történettudomány területén, aki annyit olvasott volna, mint Gyulay. Földbirtokos lévén, foglalkozása az volt, hogy a birtokát kezelte és modernizálta, ugyanakkor pedig szenvedélyesen olvasott, és szenvedélyesen, szinte grafomán módon írt. Így született meg ez a monumentális napló, aminek egyik legfőbb részét, egy fontos történelmi szakaszt megelevenítő részletét megjelentettük. '48 jobb megértése megkívánja a megelőző szakasz ismeretét, azért a napló reformkori részéből válogatás készül. Írója rengeteg gondolatot jegyez fel az olvasmányai rendjén. Kontemplatív típus volt, aki tovább gondolkodott az olvasmányain és azon, hogy miként lehetne ezeknek a modern gondolatoknak alapján megreformálni, modernizálni Magyarországot. Itt olyan eszmék, gondolatok jelentkeznek, amelyek szerves részei a reformkornak, éppen ezért, még ezen a válogatáson keresztül is, a közönség és a szakemberek beletekinthetnek ennek a nagy formátumú gondolkodónak az eszmerendszerébe és érzésvilágába.

S. J.: *Tehát Gyulay Lajos értékeinek a hagyatékával a mai történettudomány és irodalomtörténet még nincs teljesen tisztában.*

Cs. E.: Még csak a kezdeteknél tartunk. A Gyulay-hagyaték bekapcsolása, beépítése a magyar történettudományba, illetve irodalomtörténetbe a '48-as forrásanyag közlésével részben megtörtént, de a reformkori gondolkodás, ennek a nagy formátumú értelmiséginek a gondolatvilágába való betekintés a jelzett kötet megjelentetésével folytatódik. Az 1948–49 utáni közel 100 naplókötet hasznosítása már külön kérdés.

S. J.: *Foglalkoztál ugyan Erdélyen kívüli személyiségekkel*

is, azonban a kutatott személyiségek zöme erdélyi volt, és munkásságodban a magyar történelem viszonylatában Erdély kérdésköre volt a súlypontos. Mennyiben fogadod el a transzilva-nizmus gondolatát?

Cs. E.: Nagyon érdekes, hogy ezt a gondolatot részben a magyar történelmi tudat kárára is felhasználták, így például Cserei Mihályt, aki tipikusan transzilván gondolkodó volt. A velünk nem éppen rokonszenvező történetírás úgy tüntette fel, hogy íme, nem volt soha egységes az a gondolat, hogy egy nemzet vagyunk, egy közösséghez tartozunk. Valójában a labanc Cserei Mihály inkább azokat a jelenségeket emelte ki, amelyek szerinte kedvezőtlenül hatottak Erdélyre, így például a Rákóczi szabadságharcot. Igazából egységes szabadságharc bontakozott ki, ami átfogta egész Magyarországot és Erdélyt. Ő csak a negatívumokat ragadta ki, azokat a károkat, amelyeket a szabadságharc alatt Erdély elszenvedett a magyarországi politika miatt, az erdélyi külön utat hangoztatta, s ebben az értelemben transzilván gondolkodású ember volt. Bethlen Gábor egységes Magyarországon gondolkodott, de az adott helyzetben az önálló erdélyi politikát követte.

Gyulay Lajos kiemeli a naplójában, hogy a történelmi körülmények olyanok voltak, hogy Erdélyben kialakult egy önálló eszmerendszer, ez volt a transzilvanizmus; de az is világosan kiderül a Gyulay-naplóból, hogy ez nem jelenti az egységes magyar nemzetideáltól, gondolkodástól, politikai elképzeléstől való elszakadást, hanem annak sajátos kiegészítő részét képezi. Jól tudja, hogy a mohácsi vész után az erdélyi fejedelemség által egy önálló államiság létezett Erdélyben, ami a magatartásformára, a gondolkodásra s magára a nyelvre is bizonyos mértékig kihatott. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a magyar királyság központi intézményei itt fejlődtek tovább, azoknak mintegy jogutóda volt az erdélyi állam.

De éppen annak ellenére, hogy életében két országban fejlődött a magyarság, ő Wesselényi Miklóssal együtt az első adódó esetben azonnal az unió gondolatát ragadta meg. Mi, a transzilvanizmus mai hangoztatói nem a határok megváltoztatása rendszerében gondolkodunk, hanem abban, hogy egységes magyar nemzetről beszélünk, amelybe történelmileg, származásilag, művelődésben, etnikailag, nyelvünk, hagyományaink révén erdélyi magyarként beletartozunk. Így valószínűleg meg tulajdonképpen az a magyar nemzet, amelynek a Magyarország határain belül és kívül lévő nemzetrészek egyaránt beletartoznak. Ugyanakkor történelmi-földrajzi adottságaink és művelődésünk jegei révén kialakult sajátos helyzetünk, amely az egységes magyar nemzetben belül megkülönböztet bennünket. Ilyenformán jelentkezik az általam tanulmányozott személyiségeknél a transzilvanizmus gondolata, amely feltétlenül egy haladó irányzat volt akkor, amikor meg-

fogalmazást nyert. Amikor Kós Károly ezt a gondolatot megragadta, a Romániához kapcsolt Erdély részére épített ki egy külön gondolatrendszert, ami nagy megtartó erő volt az erdélyi magyarság számára, hiszen a helytállás, az itthonmaradás eszméjét hirdette, ugyanakkor a magyar kultúra egységét a transzilvanizmussal együtt.

S. J.: *Beszélhetünk olyan erdélyi sajátosságokról, mint önálló kultúra, önálló tudomány, önálló történelem?*

Cs. E.: Ez külön tanulmány témája lehet, de kétségtelen: a történelmi fejlődés úgy hozta, hogy Erdély külön útra kényszerült a török hódítás következtében, ilyenformán tehát feltétlenül kialakult egy külön erdélyi történelmi út. De azt soha nem szabad elfelejteni, hogy a legnagyobb gondolkodók és politikusok mindig egységes magyarságban gondolkodtak. Gondolok itt elsősorban Bethlen Gáborra vagy Wesselényi Miklósról. Az erdélyi út történelmi kényszer szüleménye volt, de nyilvánvalóan az soha nem volt vitás, hogy egy egységes magyar nemzetről van szó, amelynek egyes részei a történelem kényszere folytán külön országban kellett éljenek, és élnek mai napig, de tulajdonképpen mindig hívei, részei, elkötelezettjei voltak az egységes magyar nemzetnek és az egységes magyar kultúrának. Hiába voltak olyan irányzatok a Ceaușescu-időszak alatt, és arról kellett írni egyeseknek, hogy az erdélyi magyar kultúra és irodalom a román kultúrának és irodalomnak a része, ezen az első politikai szélfúvás azonnal változtatott. Ez az áramlat tarthatatlan volt, hiszen hogyan lehetne Kemény Zsigmondot elválasztani az egységes magyar irodalomtól, vagy miként lehet Kós Károlyt elválasztani a magyar kultúrától? Ha a történelem kényszere külön provinciába, országba vetette őket, nyilvánvalóan munkásságukkal beépülnek az egységes magyar kultúrába. Ilyenformán tehát a magyar önismeretnek egyaránt része a magyar nyelv, a magyar irodalom, a magyar történelem, a magyar múlt, tehát lényegében egy magyar nemzetről és egy magyar kultúráról beszélhetünk, függetlenül attól, hogy időszakonként voltak olyan áramlatok, amelyek ennek ellenkezőjét vallották, de ezek tulajdonképpen mind a kényszerítés, erőszak hatása alatt születtek. Az más kérdés, hogy az itteni magyar irodalomnak bizonyos mértékig tükröznie kell azt az együttélést, amit a magyarság a románokkal és a szászokkal eltöltött. Ez az erdélyi irodalom sajátossága, mert kevésbé feladata egy dunántúli értelmiséginek, mondjuk egy Illyés Gyulának, hogy a románokkal való kapcsolatokról írjon és az együttélésekről. Hasonló kérdés megelevenítése nyilvánvalóan elsősorban egy erdélyi írónak a feladata, és meg is tette ezt az erdélyi irodalom nem egy nagysága. Természetesen ez nem zárja ki azt, hogy Bibó István eszmerendszerében „a kelet-európai kisállamok nyomorúsága” alapján az itteni mindahány felelős ér-

telmiséginek ismernie és tisztelnie kell egymás gondjait.

S. J.: *Mielőtt befejeznék ezt a beszélgetést, megjegyezném: úgy látjuk, hogy nagy teljesítményre voltál képes a tudományos kutatás területén. Jelen pillanatban talán a csúcson tartasz. Vagy a csúcs előtt állasz, amikor arról beszélsz, hogy mennyi tennivalód van még? Hány a kiadatlan kéziratod? Reméljük, hogy erőd és egészséged megengedi, hogy ezek is közértékké váljanak. Annál inkább, mert ismerem hobbidat, hogy az elmaradhatatlan hétvégi kirándulás, a kötelező kikapcsolódás mennyire segíti a szellemi munkádat. Mi a teendő a következő időszakban?*

Cs. E.: A szellemi tevékenység megkívánja a természetjárást, ami valóban a kedvenc hétvégi szórakozásom, és ami teljes kikapcsolódást és szellemi felfrissülést jelent. Ebben olyan mestereim voltak, mint Kelemen Lajos, aki maga is az EKE-hez tartozott, vagy Szabó Attila, aki az EKE keretében az *Erdély* című lapot szerkesztette, amely a mostani *Gyopár*nak az elődje. Majdnem minden hétvégén valóban kikapcsolódom, és egy 15–20 kilométernyi távot megteszek, mindig gondot fordítva arra, hogy szintet is másszak, ezzel ugyanis a szívét karbantartja az ember, így fokozódik az oxigénellátás, amit a természet körében az erdőben sokkal nagyobb bőségben nyerhetünk. Ez tehát felfrissülést jelent, még akkor is, ha közvetlen utána bizonyos fizikai fáradtság is mutatkozik. Hozzáteszem még azt is, hogy az utóbbi két évben ismét didaktikai munkát végzek, tanítok a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemen. A magyar civilizáció történetéről tartott előadás számomra nagy elégtételt jelent, hisz most tárgyilagosan, szabadon tudok beszélni olyan kérdésekről, amelyekben a kezem nagyon erősen meg volt kötve a pártállam korszakában. Ugyanakkor természetesen vannak tudományos terveim.

A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem 2002-es évi szakgyűlésén szóba került, hogy a történettudományban számba kell vennünk a prioritásokat, azokat a feladatokat, amelyek az erdélyi magyar történetírásra várnak, amelyek sajátosan a mi feladataink. Ebbe kapcsolódik bele az a terv, hogy legalább elindulhasson ifj. Wesselényi Miklós, „a nagy Wesselényi Miklós” levelezésének kiadásához. Reformkorunk vezéralakja írásos hagyatékának közrebocsátása történettudományunk régi gondja és tartozása. A második világháború után az Erdélyi Múzeum Egyesület, ifj. Wesselényi Miklós levelezése kiadását elősegítendő, Venczel Józsefet, a közgazdasági katedrájáról félreállított egyetemi tanárt bízta meg. Venczel József a munkát el is végezte, és alapos listát készített Wesselényi levelezéséről. Az ismertetést Jakó Zsigmond az *Erdélyi Múzeumban* (2004. 3–4. füzet. 1–45. 1.) közölte is. Kár, hogy a közlésben sem a Venczel József-ismertetés kéziratának sorsa, sem megtalálásának ideje-módja, sem a forrás

lelőhelye nem szerepel. Ami azért is fontos volna, mert évekkel ezelőtt e sorok írója Egyed Ákossal karöltve javaslatot tett ifj. Wesselényi Miklós levelezésének sajtó alá rendezésére és kiadására. Debrecenben pedig Wesselényi naplójának megjelenítése van folyamatban. Hangsúlyoznunk kell, hogy ifj. Wesselényi Miklós levelezésének kiadása nemcsak elsődrendű fontosságú, hanem egyben hatalmas tudományos feladat, mert a mintegy 30 dobozban őrzött és 42 kötetnyi másolati könyvbe foglalt missilis anyag 10 237 darabot számlál. Óriási feladat ez. El kell döntenünk, hogy ennek regesztrált kiadására vagy pedig teljes kiadására vállalkozunk. Külön feladatnak tartom a zsigódi Wesselényi-uradalom modernizációjának bemutatását, amit régebben kezdtem el, időközben azonban abbahagytam.

Körülbelül 20–25 éve külön téma volt a munkásságomban a francia forradalom és a napóleoni korszak erdélyi összefüggéseinek vizsgálata, amiről már mintegy tíz tanulmányt megjelentettem, részben Magyarországon a *Hadtörténelmi Levéltári Közleményekben*, gyűjteményes kötetekben. Erről ugyancsak egy összefoglalást szeretnék készíteni *Erdély a francia forradalom és a napóleoni korszak idején* címmel. A téma azért fontos, mert az erdélyi magyar felvilágosodásnak az alapkérdései merülnek itt fel: vitatéma, hogy felvilágosodásunk fejlődésében, az egész magyar politikai és filozófiai gondolkodásban létezik egy törés. Pontosabban van egy felfutás egészen 1789-ig, a francia forradalom kitöréséig, és egy csúcs, ami a Martinovics-összeesküvésig tartott, utána pedig, mintha egyszerűen elvágták volna a fonalat, ez a vonal megszakad. A felvilágosult gondolkodók munkásságának viszonylag nagyon kevés a nyoma, a hozadéka, és akkor – mint Pallasz Athéné Zeusz agyából – kirobban a magyar reformkor. Írásos gyűjteményeink, levéltáraink és kéziratáraink anyaga a folytonosságot igazolja. Olyan erdélyi tudósok-gondolkodók, mint Körmöczy János, Gyarmathi Sándor, Kiss Mihály és különböző filozófusok munkásságában fellelhető egy folytonosság a felvilágosodás erdélyi történetében, csak hogy ez a folytonosság nem tudott írásban, nyomtatásban megnyilvánulni, hamu alatti parázként létezett. 1795 után, az úgynevezett ferenci reakció korában, amikor Ferenc császár és király állott a Habsburg monarchia élén (és így Magyarország élén is), a felvilágosodás szellemi termékei egyszerűen nem tudták a nyomdafestéket meglátni, azért a mai napig kéziratokban vannak eltemetve. Ezeket valamiképpen felszínre kell hozni. A munkához való hozzájárulás lenne a fentebb jelzett kérdéskör. Forrásként kb. 5000-nyi fénymásolatot oldal áll rendelkezésemre, amit az erdélyi ill. a budapesti levéltárakból gyűjtöttem össze. A téma megírására vár.

Szülővárosommal szemben is vannak felvállalt teendőim,

hisz azt várják tőlem, hogy röviden megírjam Torda történetét. Egyszóval nagyon sok feladat van, nagyon sok a tennivaló. Azt szeretném, hogy legalább a gyűjtött anyag ne menjen kárba. Új anyagok gyűjtése nem aktuális az én esetemben, de legalább az eddig összegyűjtött anyag ne vesszen el. Csak megemlítem, hogy olyan anyagok is vannak a birtokomban, mint például a Bíró Vencel professzor által rám hagyományozott, legalább 1000 oldalas lemásolt anyag, amely Apor István erdélyi kincstárnok levelezését tartalmazza. A levelezés másolásában annak idején diákként magam is részt vettem. A kéziratot valószínűleg valakire én is tovább hagyományozom, mert ezt a munkát már nem tudom elkészíteni. Elsősorban azért, mert a leveleket tartalmazó eredeti kézirat nem található meg, valahol lappang az Erdélyi Múzeum államosított levéltárában. Tehát nagyon sok volna a feladat, nem tudom, hogy mindezekből mit tudnék elvégezni. A munkatársak köre is korlátozott, Bethlen Gábor szavaival élve: „az ember szűk”. A magam számára kötelezőnek tartom egy fontossági sorrend megállapítását, összhangban az összegyűjtött anyaggal és a kutatás fázisával.

S. J.: *Hosszú munkásságod során mint történészre olyan feladatok is hárultak, hogy eleget tegyél a közönség elvárásának, és segítsd az erdélyi magyar közösséget saját múltjának megismerésében.*

Cs. E.: Eljutottunk hát a „történész mesterségének” kérdéséhez. Pontosabban annak tisztázásához, hogy mi is egy erdélyi magyar historikus hivatása. A kérdés annál indokoltabb, mert a mi esetünkben, mint elszakadt nemzet rész szakembereire, sajátos feladatok hárulnak.

Nem kívánok a történettudomány célkitűzéseiről szólni, az erdélyi történészek előtt álló feladatokról, közösségünk önismeretének elmélyítésében vállalt kötelességeiről pedig az előbbieken, de másutt is szó esett. A magam esetében mindössze arra szorítkozom, hogy mesterségemet, a történettudomány művelését hivatásnak tekintettem, és ennek jegyében cselekedtem. Mégpedig írásban és szóban.

Kezdjük a szóbeliséggel. Ismeretes, hogy pályám az egyetemi katedrához kapcsolódott, ahol több mint fél évszázada dolgozom. Göröngyös út volt ez, mert nehéz feltételek között kellett járunk. Az egyetemi oktatás rendszere rengeteget változott, az előadás nyelve Kolozsváron az erőszakos egyesítés utáni egyetemen magyarról teljesen románra vált, magyar diákjaink elapadtak. A legnagyobb gond azonban az volt, hogy a pártállam saját ideológiáját akarta rákényszeríteni a történettudomány művelőire. Jómagam tanársegédként, 25 évesen egyetemi előadásokat kellett hogy vállaljak, azután pedig a legkülönbözőbb történelmi szaktárgyak oktatása és szeminarizálása várt rám, hosszú ideig a diáktudományos

kört is vezettem. Az általam oktatott tárgyak közül az egyetem és román újkort, történeti segédtudományokat oktattam tartósabban. Volt azonban egy tárgy, amely a legközelebb állott hozzám, és ez a magyar nép története volt. Azt a magyar nyelv és irodalom szakon 15 évig adtam elő, addig, amíg 1965-ben megszüntették, mert előadási nyelvét románra akarták változtatni. Magam ezt nem vállaltam. Amint a tanszékvezetőnek kifejtettem: magyar szakon, magyar diákoknak magyar tanár nem taníthat magyar történelmet román nyelven. A történelem szakon a „Népi demokráciák története” keretében adtam elő ezt a tárgyat, kiemelten a magyar történelemre összepontosítva. Azt is megszüntették. Azért örültem, hogy 2002 óta a magyar civilizáció történetét Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetemen oktathatom. Nagy elégtétel számomra, hogy bárhova utazom az országban, diákjaim mindenütt boldogan köszöntenek, ami igazán a munka öröme számomra.

Itt nincs tér annak bemutatására, hogy az egyetemen kívül, különböző szinteken, itthon vagy külföldön, az Akadémiától kezdve középiskoláig, városokban és falvakon, népfőiskolán és szabadegyetemen, világi és egyházi keretben, ünnepségeken és megemlékezéseken és nem utolsósorban a rádióban hány és milyen előadást tartottam. Külön kiemelném a magyar nép történetéről a Bukaresti Tévé magyar szerkesztősége megbízásából általam szerkesztett előadássorozatot, amely 23 adásig jutott el.

S. J.: Szeretném, ha az írásban megjelent, de eddig nem említett munkákról is szólnál valamit.

Cs. E.: A nyomtatásban megjelent írásokról sok mindent elmondtam. Pótlólag mindössze két témakört említenék még. Ismeretes, hogy a történettudomány a XX. században sokat fejlődött, modernizálódott, és ennek megfelelően új ágazatai jelentek meg, egyikük-másikuk a számszerűség módszerének alkalmazásával. Köztük van a történeti statisztika és történeti demográfia, melynek művelését Imreh István társaságában kezdtük el levéltári forrásokra támaszkodva. Először Erdély népességének társadalmi rétegződését vizsgáltuk 1767 és 1821 között. Munkánk a *Societate și populație* c. kötetben először román nyelven jelent meg, majd *Erdély változó társadalma* címen magyarul is, külön kötetben (1980).

Később az erdélyi társadalmi rétegződés vizsgálatát időben kiterjesztettük 1848-ig, tanulmányunkat Budapesten 1990-ben jelentetve meg. Ugyanabban a kötetben a kérdés vizsgálatát Egyed Ákos 1870-ig vitte tovább. Magam pedig szintén Imreh Istvánnal, a már megváltozott viszonyok között, társadalmi vizsgálatainkhoz hozzákapcsoltuk a reformkori etnikai és vallási helyzet bemutatását is (Erdélyi Múzeum, 1997). Munkáinkkal a világszerte polgárjogot nyert új tudományág

meghonosítását kíséreltük meg. Az eredményekről csak annyit: bizonyítottá vált, hogy az erdélyi agrártársadalom egyharmada szabad parasztokból állott, és abban magas számarányban román etnikumúak is szerepeltek. Ezzel megdőlt az az egyoldalú beállítás, hogy az erdélyi társadalmat jószerivel csak a „román paraszt, magyar földesúr” ellentéte jellemezte.

Kolozsvári történészekként egyéb kezdeményezésekbe is belefogtunk, mikor az ún. történeti kronológiát, a történelmi események, jelenségek és megvalósítások időrendi sorrendbe állítását és megszerkesztését végeztük el. Létrejöttében az is közrejátszott, hogy egyik barátunk arra panaszkodott: immár egyetemista fia nem tud a történelmi eseményekben eligazodni, de magában a magyar múltban is alig. Akkor a tanszék magyar és román munkatársai közreműködésével, Bodor András kollégámmal együtt összeállítottuk és megszerkesztettük az egyetemes *Történeti kronológia* két kötetét (1976). Magyarországnak rövidre korlátozott részeiben közönségünk jóformán először olvashatott hivatalosan engedélyezett kiadványban a magyar múltról, a könyv végén, az egyes országok szerint összeállított névsorokban az olvasó megtalálhatta a magyar királyokat és államfőket, erdélyi fejedelmeket. A munkát javítani-fejleszteni lehetne, ezért új kiadása volna kívánatos.

Történeti kronológiánkban minden korszak bemutatása után külön fejezetben foglalkoztunk a technika és természettudományok fejlődésével. Ebből támadt az a gondolatunk, hogy ezeknek a tudományágaknak a fejlődését, a fejlődés időrendjét külön kötetben kellene összefoglalni. Így aztán Jenei Dezső főmérnökkel együtt a munkába bevontunk húsz mérnököt, akik tudományágak szerint gyűjtöttek cédulákra rögzített adatokat, az anyagot megszerkesztettük, elrendeztük és könyvvé formáltuk, s azt névmutatóval, a Nobel-díjasokat magában foglaló listával láttuk el. Megszületett tehát a közel ezer oldalas *Technikatörténeti kronológia*, amely mintegy évtizedes késéssel, 1997-ben jelent meg a kolozsvári Stúdium kiadásában, s egy év múlva újranyomtatták. Most készül harmadik kiadása, amelyben a technika fejlődését 2000-rel bezárólag mutatjuk be.

S. J.: Széleskörű munkásságodban nagyon szerencsésnek találom azt is, hogy volt időd a Közgazdász Társasággal egy igen hatékony kapcsolatot kialakítani, s Egyed Ákossal együttműködve már három könyv született ebből. Az első Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjáról szól, a második címe Széchenyi és Erdély, de gazdasági súlypontú. A harmadik a most megjelent Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából című munka második kötete. Ezek közlésében alapvető szereped volt nemcsak mint író-kutató-

nak, hanem a szerkesztőbizottsági munka vállalásával szintén komoly segítséget nyújtottál számunkra. A kérdésem az, hogy ezt a tevékenységet te úgy tekinted-e, mint életműved szerves tartozékát? És van-e esély arra, hogy folytatjuk ezt a közös munkát? A Közgazdász Társaság bármilyen segítséget szívesen vesz, de szívesen is nyújt azt a sok kéziratot illetően, ami még feldolgozásra vagy kiadásra vár. Társaságunk várja további szerkesztői munkádat és kéziratodat a történelemtudomány és közgazdaságtudomány értékeinek gazdagítására.

Cs. E.: A válaszom az, hogy munkásságomnak mindig szerves része, egy külön vonulata volt a gazdaságtörténet. Úgy tekintem, hogy ennek a jelenlegi gazdája a Közgazdász

Társaság, tehát az itt folyó tevékenység nemcsak a közgazdászoknak, hanem a historikusoknak is fontos. Ez egy olyan egészséges együttműködés, aminek folytatását a magam számára is kötelezőnek tartom. Az együttműködés konkrét eredménye nemcsak az, hogy az Erdélyi gazdasági gondolkodásról szóló két kötetben és a Széchenyi és Erdély című kiadványban szerzőként és szerkesztőként vettem részt, hanem a szövetkezeti mozgalom történetének, közép-kori és újkori előzményeinek kutatása is, amelyben részt veszek az RMKT keretében.

S. J.: Köszönjük ezt a megtiszteltetést, azt, hogy a Közgazdász Fórum számára ezt az interjút megejtethettük, és sok erőt-egészséget kívánunk további munkásságodhoz.

Sakk-matt marketing

REIKLI MELINDA

A marketing nem egyszerűen a javak és szolgáltatások áramlása a termelőtől a fogyasztóig, hanem a „koponyák”, azaz a vásárlók megszerzéséért folytatott ádáz harc, „háború”.

Bevezető

Mi a marketing? Philip Kotler szerint „társadalmi folyamatok és menedzseri lépések láncolata, melynek során az egyének és csoportok termékeket és értékeket hoznak létre és cserélnek ki egymással, s ezáltal szükségleteiket és igényeiket elégítik ki.” És most lássuk, hogyan vélekedik erről az Amerikai Marketing Szövetség: a marketing „olyan üzleti tevékenység, melynek célja irányítani a javak és szolgáltatások termelőtől fogyasztóhoz való áramlását”.

Piacorientáció

A fenti meghatározásokból az a lényeges megállapítás szűrhető le, miszerint a marketing alapja a fogyasztók igényeinek és szükségleteinek felderítése és azok kielégítése, vagyis a vevőorientáltság. Ám a marketing nemcsak ennyiből áll: A marketing lényegéből fakadóan is (a megnevezés is ezt mutatja) piacorientált tevékenység, viszont a piac nemcsak fogyasztókból vagy vevőkből áll, hanem versenytársakból is, nemcsak a kereslet, hanem a kínálat képviselőiből is. Éppen ezért nem elég az, ha csak fogyasztóink igényeire figyelünk oda, és ezekre válaszolunk, a hatékony marketing feltétele a versenytársak kihívásainak is megfelelni. Így a piacorientáltság magában foglalja úgy a

vevőorientáltságot, mint a versenytárs-orientáltságot is. Tekintettel arra, hogy a vevőorientáltság oly sok tanulmányban fellelhető, most célunk rávilágítani a versenytársak fontos szerepére a stratégiai marketingben.

Marketingháború?

Hogyha figyelembe vesszük az egy adott piacon lévő versenytársakat, és így tervezzük meg vállalatunk marketingstratégiáját, rá kell jönnünk arra, hogy a marketing nem más, mint háború¹. Háború, mivel ennek tétje fogyasztóink száma, amit csak úgy növelhetünk, ha elhódítjuk versenytársunk vevőit. Ez a marketingháború azonban teljesen eltér a szokványos értelemben vett háborúktól, mivel ennek színtere nem más, mint fogyasztóink elméje, a harc pedig koponyavadászat. Az a vállalat győz, aki minél több fogyasztó koponyájában foglalja el a legkedvezőbb, legjobb helyet. Ebben pedig a leghatásosabb eszköz a *differenciálás* és *pozicionálás*. Most pedig akkor lássuk csak, hogy mit is fednek ezek a fogalmak:

„A termék-differenciálás a vállalat termékeinek elkülönítése a versenytársakétól értelmes különbségek tervezésével.”

„A pozicionálás a vállalati kínálat és imázs tervezésének folyamata. Célja, hogy a vállalat tartalmas és megkülönböztetett versenypozíciót foglaljon el a célvásárlók tudatában.” (Philip Kotler)

„A pozicionálás a termékkel kezdődik. Egy áru, egy szolgáltatás, egy vállalat, egy intézet, vagy akár egy személy... De a pozicionálás nem az, amit a termékkel teszek. A pozicionálás az, amit a célszemélyek tudatával teszek. Vagyis pozicionálok a

¹ Nem véletlen, hogy a marketingben használt szavak és kifejezések többsége a hadászatból ered.

terméket a célszemélyek tudatában.” (Ries-Trout)

Ezek a meghatározások alátámasztják a marketingháborúról szóló érveket, úgyhogy a továbbiakban erről a két témáról lesz szó, hogy előkészítsük a háborús stratégiákat.

Differenciálás és versenyelőny

A kompetitív differenciálás célja a versenyelőny megszerzése. Ennek érdekében a piaci kínálatát öt dimenzió mentén tudja differenciálni: termék vagy szolgáltatások, ár, személyzet, csatorna és imázs.

A termékdifferenciálás területén a vállalatoknak számos lehetőségük van termékeik megkülönböztetésére, előnyre tehet szert például a termékjellemzők, a teljesítményminőség, az állandó minőség, a tartósság, a javíthatóság, a megbízhatóság, a stílus és a design egységével is.

Az ehhez kapcsolódó szolgáltatásoknál, melyek célja a termék értéknövelése, a differenciálás elsődleges szempontja a fogyasztó kényelme, így nagy hangsúlyt kap a megrendelés egyszerűsége, a házhozszállítás (ez legyen pontos és gyors), az üzembe helyezés, a felhasználó betanítása, a vevőszolgálat és tanácsadás, a karbantartás és javítás és egyéb szolgáltatások.

Az ár differenciálásával a különböző árérzékenyséű fogyasztók tudatának meghódítása a cél. A személyzet profizmusa, a versenytársénál jobb képzettsége is a siker kulcsa lehet. Íme néhány fontos tulajdonság, ami a jó személyzet velejárója: hozzáértés, udvariasság, hitelesség, megbízhatóság, válaszkészség és kommunikáció. Bár a csatorna differenciálásával ritkábban találkozunk, mégis fontos a termék könnyű hozzáférhetősége érdekében, így válogatni lehet a különböző hosszúságú indirekt és direkt marketingcsatornák között. Vannak például olyan vállalatok, amelyek a csatorna differenciálásával nagyban hozzájárultak az imázs kiépítéséhez (pl. az Avon).

A differenciálás legfontosabb eleme az imázs differenciálása, hiszen ez az, ami elsősorban meghatározza a vállalatok pozícióját a fogyasztók tudatában. A megfelelő imázs kialakítása érdekében a vállalat különböző szimbólumokat, írott és audiovizuális médiumokat használhat fel. Ugyanakkor a légkör kialakításával és különböző események, rendezvények támogatásával is hozzájárulhat az imázs építéséhez.

Pozicionálás a koponyákban: a sakkjátszma

A vállalat ezen különbözőségeik segítségével pozicionálhatja magát vásárlói tudatában. Most a kérdés csak az, hogy hány ilyen egyedi jegyet használjon fel? Természetesen csak a fogyasztó számára hasznos jegyek közül használjunk fel egyet, mégpedig lehetőleg a „leg”-et. Ez a legelfogadottabb álláspont,

mert ezt a fogyasztó is könnyebben megjegyzi. Mindazonáltal volt már példa arra, hogy több egyedi jegy együttes felhasználása is meghozza a sikert (Aquafresh – 3 in 1).

Szerintem a pozicionálás legfontosabb eleme, hogy jelentése tudatmódosítás, hiszen nem a piacon pozicionáljuk termékeinket, hanem érzeteket keltünk az emberek tudatában. A marketing nem a termékek, hanem az érzetek csatája, bár sokan azt hiszik, hogy a marketing a termékek csatája. Úgy gondolják, hosszú távon a jobb termék fog nyerni. Mindez merő illúzió. Ami a marketinget illeti, nincs objektív realitás. Nincs „legjobb termék”. Minden, ami a marketing világában létezik, nem más, mint érzet, benyomás, vélemény, ami a potenciális vevők koponyájában él. Az érzet a realitás. Minden más illúzió. És ezek az érzetek jelentik a taktikai lépéseket a háborús stratégiában. Így a pozicionálás és egyben a háború színtere nem más, mint az emberi tudat, melyet szinte teljes mértékben nem ismerünk, így csak megpróbálhatjuk elképzelni. Sokan, pontosan azért, mert ismeretlen terep, a repülőgépek fekete dobozához hasonlítják, elképzelésünk szerint azonban inkább hasonlít egy sakkjátszmahoz². Természetesen nem egy hagyományos értelemben vett sakkjátszma van szó. Itt a 8x8-as tábla bővíthető tetszés szerint akár 16x16-osra is. Ami a lényeges különbség, az az, hogy a táblán lévő kockák nincsenek felosztva színekre fele-fele arányban, hanem azok a kockák vannak saját színnel beszínezve, amelyeket az illető játékos-vállalat elhódított magának a versenytársakkal vívott csata során. A táblán történő lépéseket, hódításokat pedig a reklámhadjáratok teszik láthatóvá számunkra.

A játékosok

A továbbiakban meg kell határozni a játékosokat, hiszen itt nem két játékosról van szó, egy feketéről és egy fehérről, hanem annyiról, ahányan a piacon jelen vannak, feltételezve, hogy a fogyasztó mindegyiket ismeri. Most az egyszerűség kedvéért a játékos-vállalatokat különböző típusokba sorolnám, hogy könnyebben áttekinthető legyen a sakkjátszma. A besorolási kritérium a piacrészesedésük aránya lesz, így megkülönböztetjük a piacvezető-, challenger-, „futottak még” (utánzó)- és kisvállalatokat. Piacvezetőből minden piacon csak egy vállalat van, ő az, aki a legnagyobb piacrészesedéssel rendelkezik. A rögtön utána következő vállalat a challenger, aki méreténél és erőforrásainál fogva „megengedheti magának” a piacvezető megtámadását. A „futottak még” (utánzó) vállalatoknak nagyobb a piaci részesedésük, mint a kisvállalatoknak, de épp úgy belőlük is lehet több. A különbség kettejük között nemcsak méretbeli. Míg az utánzó

² A sakkjátszma ősi formájában, még az ókorban a háborúk modellezésére használták, illetve a már megvívott háborúk megjelenítésére az utókor számára.

a piacvezető stratégiájának lemásolásával még érhet el sikereket, addig a kisvállalatoknak csak olyan kisméretű piaci szegmensekben érdemes tevékenykedni, amely már senki másnak nem kelti fel az érdeklődését. Tehát a sakkasztalán négy különböző játékos-vállalattípus háborúzik (pozicionál), négy különböző színnel, négy különböző stratégiával, de egy közös céllal, mégpedig elsőnek lenni a vevők koponyájában, vagyis növelni a piaci részesedést, illetve a piacvezető esetében megtartani azt.

A sakkfigurák

Lássuk most a játékos-vállalatok eszköztárát, fegyvertárát (differenciáit)! Minden vállalat erőforrásainak megfelelően van felszerelve a különböző differenciálások általi versenyelőnnyel. Így a sakkfigurák fontossági sorrendben a következők lesznek:

Gyalog – árdifferenciálás/termékvonal

Huszár – személyzetdifferenciálás

Futár – csatornadifferenciálás

Bástya – a kapcsolódó szolgáltatások differenciálása

Vezér – termékdifferenciálás

Király – imázsdifferenciálás

A játékos-vállalatok ezen figurák segítségével pozicionálják magukat, teret hódítanak maguknak a fogyasztók tudatában, ezek segítségével hajtják végre az adott háborús stratégia taktikai lépéseit. A figurák lépési szabályai megegyeznek a sakkban használatosakkal.

A négy különböző játéktaktika

A négy különböző vállalattípus háborús stratégiája jócskán eltér egymástól. Nagyon fontos a helyes önértékelés. A háború első szabálya: Ismerd meg önmagad!, hiszen csak így tudod kiválasztani a neked megfelelő háborús stratégiát. Így a piacvezető vállalat számára a védekező stratégia ajánlott, a challengernek a támadó stratégia, a „futottak még” cégeknek (utánzóknak) az oldaltámadás, míg a kisvállalatoknak a gerillaháború. Nem létezik általában vett jó marketingstratégia. A jó stratégia lehet rossz, a rossz stratégia pedig jó. Minden attól függ, hogy ki alkalmazza. Ezek csak ajánlott stratégiák. A gyakorlat pedig általában eltér az ajánlottól.

Az Al Ries és Jack Trout szerinti háborús játékszabályok:

A védekező stratégia szabályai:

1. Csak a piacvezetőnek szabad védekező háborúban gondolkodnia! (A cégek nem a saját döntésük alapján, hanem a vevők által lesznek vezetők. A valódi vezető az, akít a vásárlók vezetőként érzékelnek.)

2. A legjobb védekező stratégia az, ha van bátorságod önmagad támadni! (Újabb és újabb termékeket, illetve szolgáltatásokat kell piacra dobni, melyek elavulttá teszik a már kaphatókat.)

3. A versenytársak erőteljes megmozdulásait mindig blokkolni kell! (A legtöbb játékos-vállalatnak egyetlen esélye van a győzelemre, a piacvezetőnek azonban kettő. Ha ugyanis kihagyja a lehetőséget, hogy megtámadja önmagát, még mindig van egy esélye: elég, ha utánozza a versenytársak húzásait. Fontos viszont, hogy gyorsan cselekedjen, és megelőzze, hogy a támadó stabil pozíciót építsen ki magának.)

4. Készülj fel a visszavágásra! (A háborúban nincs helye az „élni és élni hagyni” filozófiának.)

5. Legyen tartalékos! (A támadó játékos-vállalatok kénytelenek teljes erőbedobással támadni, a védekezőnek azonban ajánlatos csak annyit költenie marketingre, amennyi éppen elég, hogy a helyén tartsa a versenytársát, a többi legyen tartalék! Ha például egyik versenytársad szokatlanul kedvező ajánlattal próbálja kikezdeni piaci pozíciódat, nem lesz probléma a védekezéshez szükséges pénz előteremtése.

6. És az állam mit tesz? (Mi az, ami minden céget sakkban tart: a központi megtorló intézkedésektől való félelem.)

Marketingbéke: A védekező háború célja természetesen a marketingbéke, vagyis egy olyan állapot, melyben a versenytársak támadása csupán szórványos gerillatámadásokra korlátozódik. Nem árt azonban az óvatosság. A háborúk általában párban járnak: a másodikat mindig az első háború vesztese indítja. Ha viszont végérvényesen felbomlik a béke, a piacvezető megteheti, hogy stratégiát változtat. Márkastratégia helyett folytathat általános stratégiát, így a torta egészét próbálja növelni, nem csak a saját szeletét.

A támadó háború szabályai:

A támadó stratégia tulajdonképpen ugyanaz, mint a védekező stratégia, kivéve egy dolgot: annak pontosan az ellenkezője. Olyannyira összefonódnak, hogy nagyon nehéz elválasztani őket egymástól.

1. A legfontosabb szempont a piacvezető cég pozíciójának erőssége! (Ez pontosan ugyanaz, mint a védekező hadviselés első szabálya, csak hogy amíg a piacvezetőnek elég a saját helyzetének ismerete, addig a támadónak egy másik cég piacvezető pozícióját kell elemeznie.)

2. Találj egy gyengeséget a piacvezető erősségében, és ott támadj! (Néha a piacvezetők rendelkeznek olyan gyenge pontokkal, melyek egyszerűen csak gyenge pontok, nem pedig erőssükből fakadó gyengeségek. Ezek azok, amelyek elkerülték a piacvezető figyelmét, lényegtelennek értékelte őket vagy egyszerűen csak megfeledezett róluk. Létezik azonban egy másfajta gyengeség is. Ez az a bizonyos erősségből fakadó gyengeség, mely mindig együtt jár az erősséggel, és elválaszthatatlan tőle.)

3. Támadj a lehető legrövidebb frontszakaszon! (Lehetőleg egyetlen termékkel. A széles frontvonalú támadás olyan luxus, amit csak a piacvezető cégek engedhetnek meg maguknak. A támadó hadviselést célszerű minél rövidebb frontszakaszon vívni, a lehető legkevesebb termékkel. Ha rövid fronton támadsz, saját előnyödre használod fel a túlerő szabályát. Összevonod erőidet, hogy egy bizonyos ponton erőfölénybe kerülj.)

Az oldaltámadás szabályai:

A legtöbb marketingvezető számára az oldaltámadás csupán katonai fogalom, melyet a marketingben nem lehet alkalmazni. Ez nem így van. Az oldaltámadás a marketing-hadviselés valóban innovatív módja. Kockázatos kaland nagy nyerési lehetőséggel. Ezt a kalandot azonban napra és órára lebontva pontosan meg kell tervezni, olyan készségekre van hozzá szükség, melyeket egy jó sakkozó fejleszt ki magában.

1. Egy jó oldaltámadási hadmozdulatnak ellenségmentes területre kell irányulnia! (A hagyományos marketing elmélete ezt szegmentálásnak, vagyis piacfelosztásnak, illetve piaci részek keresésének nevezi. Ez egy nagyon fontos művelet. Ahhoz, hogy valódi oldaltámadást indíts, fontos, hogy az illető piaci szegmensen te légy az első. Minden más esetben ugyanis csupán egy védekező cég ellen indított támadásról van szó.)

2. A taktikai meglepetés fontos alkotóeleme a jó tervnek! (Az oldaltámadás természeténél fogva meglepetésszerű támadást jelent. Ebből a szempontból teljesen különbözik a támadó, illetve a védekező hadviseléstől, ahol a támadás irányára a legtöbb esetben előre számítani lehet. Azok a leg-sikeresebb oldaltámadások, amelyek teljesen váratlanok. Minél nagyobb a meglepetés, annál lassabban tud reagálni és fedezékbe vonulni a piacvezető.)

3. Az üldözés legalább olyan fontos hadművelet, mint maga a támadás! (Üsd a vasat, amíg meleg! Egy cég marketingtevékenységén belül gyakran túl nagy hangsúlyt kap a régi termékek és régi piacok védelme. A sikerek stabilizálására viszont már jóval kevésbé figyelnek. A siker sikert szül. Fontos, hogy az egész marketingtevékenységed arra irányuljon, hogy az új termék minél gyorsabban felemelkedjen, még mielőtt a piacvezető blokkoló műveletével és egy halom „én is” termékkel elsöpörő győzelmet aratna feletted.)

A gerillaháború szabályai:

Egy gerilla taktikai előnyökből származó erőforrásokkal rendelkezik, melyek lehetővé teszik számára, hogy kis cég léteire is virágozzék az óriások földjén. Nem az a döntő, hogy mekkora egy cég, hanem az, hogy mekkorák a versenytársak. A marketing-hadviselés során soha ne a saját cégedhez igazítsd a taktikát, hanem a versenytársakhoz!

1. Válassz ki egy akkora részpiacot, ami elég kicsi ahhoz, hogy megvédd! (Ez lehet kicsi földrajzi értelemben, a forgalom szempontjából vagy bármely más szempontból. A fontos az, hogy egy nagyobb cég csak nehezen tudja megtámadni. Egy gerillaszervezet nem változtatja meg a marketingháborúk számát. Vagyis azt, hogy a nagy hal megeszi a kis halat. A gerilla inkább a csatatér méretének összeszűkítésére törekszik, hogy ott erőfölénybe kerülhessen. Megpróbál nagy hal lenni egy kis tóban. Mennyire kis piacot válasszon egy gerilla? Nos, itt jön a képbe az ítélőképesség. Próbálj olyan kis részpiacot találni, ahol vezető lehetsz! A gerilla természeténél fogva nagyon szűkös erőforrásokkal rendelkezik. Ahhoz, hogy életben tudjon maradni, ellen kell állnia minden csábításnak, melyek terjeszkedésre ösztönzik. Ez csak katasztrófához vezethet.)

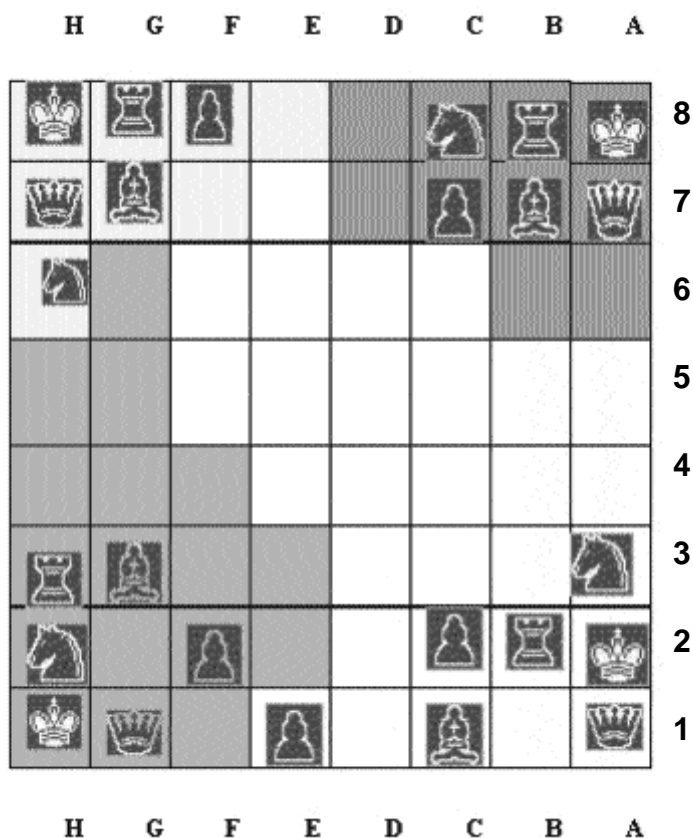
2. Légy bármilyen sikeres, soha ne viselkedj piacvezetőként! (A sikeres gerillák más szervezeti felépítésben és más menetrend szerint működnek. A gerilla alkalmazottainak lehető legnagyobb részét kell a tűzvonalba állítania. Fontos, hogy ellenálljon a hivatalos szervezet sémák, munkaköri leírások, karrierutak és egyéb, nagyvállalatoknál használt fegyverek csábításának. Amennyire csak lehet, maradjon mindenki a vonalban, és ne legyen kiszolgáló személyzet. A karcsú szervezeti forma nem csupán taktika, mellyel nagyobb százalékban tudjuk erőnket a csatára összpontosítani. Egy ilyen szervezet jelentősen megnöveli a gerilla „gyorsaságát”, amikor a piac változásaira kell reagálnia.)

3. Légy kész egyetlen pillanat alatt kiásni magad és továbbállni! (A cég, amely időben menekül, megéri a másnapot, hogy új csatába induljon. Ez az a pont, ahol valóban nagy előny a rugalmasság és a karcsú szervezet. A gerilla gyakran tud pozíciót váltani egy nagy cégnél elkerülhetetlen kínok és stressz nélkül. Egy kis cégnél sokkal könnyebb bármit is változtatni. Kiásni magad és beásni magad – egyazon érem két oldala. Ha a gerilla lehetőséget lát, célszerű rugalmasságát felhasználva minél gyorsabban a piacra vetnie magát. Ha egy kis cégnél valakinek van egy ötlete, rögtön megjelenhet az új termékkel a piacon. Egy nagy cégnél azonban az ötleteket gyakran hónapokra eltemetik a bizottságokra váró akták alá.)

A kólajátszma (kólaháború)

Mivel a marketing példák és gyakorlat nélkül semmit nem ér, lássuk, hogyan játszódt és játszódik az üdítőitalok sakkmér-

1. ábra A játékosok kezdőpozíciója

közése. A négy játékos: Coca-Cola – a piacvezető, Pepsi – a challenger, a 7 Up – a „futottak még” és a Royal Crown – a kisvállalat, gerilla. Figyeljük meg most a kezdő felállást.

A számozás a sakkasztalán lentől felfelé halad egytől nyolcig. A négy szín a négy játékosunkat jelöli, a fehér a Coca-Cola felségterülete, a zöld a Pepsié, a sötétebb zöld a 7 Upé, míg a világosabb zöld a Royal Crowné.

Az 1. ábra mutatja a négy vállalat kezdeti elhelyezkedését, piaci részesedését.

A Coca-Cola kezdeti pozíciója: A1 - Vezér, A2 - Király, A3 - Huszár, B2 - Bástya, C1 - Futár, E1 - Gyalog (ár), C2 - Gyalog (termékvonal)

A Pepsi kezdeti pozíciója: F2 - Gyalog (ár), G3 - Futár, G1 - Vezér, H1 - Király, H2 - Huszár, H3 - Bástya

A 7 Up kezdő pozíciója: H8 - Király, H7 - Vezér, H6 - Huszár, G8 - Bástya, G7 - Futár, F8 - Gyalog (ár)

A Royal Crown kezdeti pozíciója: A8 - Király, A7 - Vezér, B8 - Bástya, B7 - Futár, C8 - Huszár, C7 - Gyalog.

Most pedig levetítjük az üdítőital történelem során lejátszott eseményeket. „Kezdetben vala a Coca-Cola, és akkor még csak nem is üdítőital vala, hanem elsősorban gyógyszer”, hiszen kokalevelekből származó kokaint és kóladióból nyert koffeint tartalmazott. Egy korai reklám így hirdette: „Jó ízű, felvidítő, frissítő és erősítő hatású ital, mely minden idegrendszeri eredetű panasz, fejfájás, neuralgia, hisztéria és melankólia ha-

tásos gyógyszere.” Azután elkezdtek kivonni belőle a kokaint, és egy új terméket hoztak létre, ezzel bővítették termékvonalat, így a sakkasztalán ők léptek először: I. Lépés - C2-D1 Gyalog (termékvonal). 1915-ben a Coca-Cola rátalált az egyedi formájára, az új 6 és fél unciás üvegre, mely szervesen beépült az imázsába - II. Lépés - A2-B2 a Király védelmi pozícióba, sáncba lép. Később, 1939 körül a Pepsi oldaltámadást hajtott végre, mégpedig alacsony áron kétszerannyi üdítőt adott ugyanannyi pénzért, mely olyannyira jól sikerült, hogy kiütötte a Coca árát: III. Lépés F2-E1 Pepsi Gyalog (ár) leveszi a Coca Gyalog (ár)ját. A következő támadás szintén a Pepsi részéről következett be, megkereste a Coca erősségében a gyengeséget, és ott támadott, a forma, az üveg területén: IV. Lépés: G1-G2 sakk a Coca Királyának, az imázsának. Majd a Pepsi megváltoztatta a disztribúciós politikáját is, és az otthoni fogyasztást promoválta, a Pepsi megjelent a szupermarketek polcain is „Be sociable!” jelszóval: V. Lépés: G3-E5, ezzel egy újabb sakkot adott a Coca-nak. Ekkor olyan nagyon meggyengült a Coca, hogy elkezdett visszavonni lépéseit, így zavarossá téve pozicionálását, és teret engedve a Pepsinek: VI. Lépés: B2-B1 elmozdul a Királlyal, VII. Lépés: A2-B2 elmozdul a Bástyával, VIII. Lépés: G2-E4 a Pepsi előrelép a Vezérrel, a fiataloknak pozicionálva termékét különböző popsztárok segítségével, és IX. Lépés: E5-F4 visszalép a Futárral egyet. Ezután a Coca-nak sikerül egy jó kommunikációs politikával visszaszerezni imázsá dicsfényét: Coca-Cola -

„It's the real thing”, X. Lépés: B1-A2 lép a Királlyal, XI. Lépés: B2-B1 lép a Bástyával. Nem sokkal ezután a Royal Crown igazi gerilla módjára kiválasztja magának a kis szegmensét, melynek kifejleszti az új diétás kólát, így érezhetően előrelép: XII. Lépés: H7-F5 előrenyomul a Vezérrel. Ez a siker azonban nem tartott sokáig, mert megjelent a 7 Up, a „nem kóla”, és először a Royal Crown fogyasztóit hódította el: XIII. Lépés: A7-C5 a Vezérrel megtámadta a Royal Crown vezérét - sekk -; majd elhódítja a Pepsi és a Coca-Cola fogyasztóit is a koffeinmentes hadjáratával: XIV. Lépés: C5-D4 sekk a Pepsinek és a Coca-Colának. De ekkor vét az oldaltámadás harmadik szabálya ellen, és nem üldözi ellenfeleit, hanem bővíti termékvonalát: XV. Lépés: A7-Gyalog (termékvonal) - új bábu és kevesebbet összpontosít a főtermékre, XVI. Lépés: D4-C5 visszalép a Vezérrel. Ekkor a Royal Crown is kifejleszti az RC100 néven ismert koffeinmentes italát: XVII. Lépés: F7-Gyalog (termékvonal), majd eztán a Pepsi és Coca-Cola is készít koffeinmentes italokat, XVIII. Lépés: H4-Gyalog (termékvonal Pepsi), XIX. Lépés: B3- Gyalog

(termékvonal Coca-Cola). Ezután a Pepsi újra támadásba lendül, azt hirdetve, hogy vakteszt során kiderült: a fogyasztók jobban kedvelik a Pepsi ízet, mint a Coca-Coláét: XX. Lépés: E4-D4 a Pepsi vezére sekkot ad a Coca-Cola vezérének. Ekkor a Coca-Cola pályafutása legrosszabb lépését követi el, hogy védje termékét, megváltoztatja az „igazi” ízet, összetételét, így nincs többé „igazi”, elveszti imázsát, önsakkot ad magának: XXI. Lépés: A2-B2 elmozdul a Királlyal. Három hónappal ezután belátja tévedését és „az igazi visszatér” Classic Coke formájában: XXII. Lépés: B2-A2 visszalép a Királlyal, visszaserzi imázsát. Ezzel természetesen nem ért véget a kólaháború, a kóla sakkmérkőzés, hiszen az ma is folytatódik, csupán a modellezését fejezzük be, éppen ezért nem közlöm a zárópozíciókat. Azt majd a jövő megmutatja.

Úgy hisszük, ennyi is elég volt ahhoz, hogy rávilágítsunk a jó sakkozói készségek szükségességére a stratégiai marketingben, valamint hogy sikeresen összekapcsoljuk a differenciálást a pozicionálással, és akár egy sakktablán is megjelenítsük.

FORRÁSMUNKÁK

Philip Kotler: *Marketing menedzsment*. Budapest, 2001, Műszaki Könyvkiadó
 Al Ries - Jack Trout: *Marketingháború*. Budapest, 1996, Bagolyvár Könyvkiadó
 Al Ries - Jack Trout: *A marketing huszonkét vastörvénye*. Budapest, 1994, Bagolyvár Könyvkiadó
 N. Paina - M. Pop: *Politici de marketing*. Cluj-Napoca, 1998, Editura Universitară

A romániai bankrendszer fejlődése 1989 után

NAGY ÁGNES

A rendszerváltás után a romániai bankrendszer átstrukturálódott a magánszféra felé, amely ma is nyitott folyamat.

Általános bemutatás

Romániában a bankrendszer megújítása 1990 végén kezdődött, egy kétszintű bankrendszer felállításával. 1989 végéig a romániai bankrendszert alárendelték az állam nemzeti gazdasági terve megvalósításának. A pénzügyhöz kötődő anyagi áramlások irányát a központosított nemzeti terv keretén belül állapították meg, és ezeknek az áramlásoknak az ellenőrzése ugyancsak központi feladat volt. A bankrendszernek tehát a hitelnyújtás és a betétfelvétel mellett más feladata is volt: a cégek által megvalósított nemzeti terv átvilágítása. A bankoknak nagyon kevés önrendelkezési joguk

volt a hitelnyújtás terén, ugyanakkor a saját tőkéjük is csökkentett volt. Nem létezett semmiféle banki ellenőrzés, így a kockázatokat az állam vállalta magára. A rendszeren belül a kamatok előre meghatározottak és hozzácsatolták a költségvetési tervhez.

A Román Nemzeti Banknak (RNB) 1990 előtt egy központi bank jellemzői közül csak pénzkibocsátási joga volt, valamint az állami költségvetésben szereplő számlák kezelése. Ezenkívül hitelintézményként is működött az állami vállalatok felé, mivel nem létezett működő versenyképes piac.

A romániai bankrendszer 1990 után rohamosan fejlődni kezdett, és alkalmazkodott az új piaci elvárásokhoz, mivel az egy-bankrendszert helyettesítették a több-bankrendszerrel, amely már földrajzi körzetekre oszlott és terjedt, és az európai trendekhez szükséges kritériumok betöltésében haladást mutatott.

1990 és 2003 között a banki szerveződés és tevékenység főbb céljait tekintve a gazdaság előrehaladásának fontos ré-

szévé vált Romániában. Ebben az időszakban alakult meg a kereskedelmi bankok és a Román Nemzeti Bank (RNB) működéséhez szükséges, a piacgazdasághoz idomuló jogi és intézményi keret. Annak ellenére, hogy a fejlődés e téren érdemleges volt, a reál gazdaságpolitika e téren nem egyezett mindig a monetáris, a valuta-, az adó-, a kereskedelem- és az iparpolitikával, így ezek a politikák negatív hatással voltak a megújulás gyorsaságára és következetességére, illetve a piacgazdaság mechanizmusainak kialakulására. Mégis tapasztalható egy átlátható fejlődés ezen a téren is.

A RNB-nak, az ország független központi bankjának fő célja a stabilitás fenntartása, s ily módon az árak stabilitásának megtartása. Ugyanakkor a RNB-nak a monetáris, a valuta, a kamat és a hitelek politikájának megfogalmazásában és alkalmazásában is szerepe van. Az engedélyek kibocsátása és a bankrendszer felügyelete szintén a RNB funkciói közé tartozik.

Egy modern bankrendszer kialakítása sohasem volt egy zökkenőmentes folyamat az egyszintű bankrendszertől a kétszintű rendszerig megtett hosszú úton. A felvetődött problémák közül számos még mindig jelen van.

A bankreformoknak többféle célpontja volt. A pénzügyi rendszer törékenysége és a krízishelyzetek elkerülése mellett, a reform szükségessé tette a pénzügyileg egészséges és

Romániában. A kereskedelmi bankok társasági formában működnek, függetlenek és nyereségorientáltak, az ország egész területén működnek, a RNB által meghatározott szabályozási és felügyeleti keret betartásának feltételével.

Ennek következtében a kereskedelmi bankok száma megnőtt, az 1991-ben működő 16-ról 1998-ra 45-re nőtt.

A bankok számának növekedése a hazai tőke visszaszorulásával ment végbe, így a súlypont átkerült a külföldi tőkével rendelkező bankok oldalára, amelyek a román bankpiacból jelenleg kb. 59%-ot birtokolnak.

A román bankrendszert magas fokú koncentráltság és szegmentáltság jellemezte. A banki intézmények száma 1997 végére, 1991-hez viszonyítva háromszorosára nőtt, de a piacot továbbra is a nagy, többségi állami tulajdonban levő bankok uralták, amelyek 1997 végére 68%-ot birtokoltak a bankrendszer összes tevékenységéből.

Az állami tulajdonban levő bankok dominanciája a román bankrendszer keretén belül azzal bizonyítható, hogy 1997 végére ezek a bankok 48,9%-ot birtokoltak a törzstőkéből és 70,3%-ot a bankok magántőkéjéből, amelyek román jogi személyektől származtak, 78,4%-ot a lejben levő letétekből és 54%-ot a bankrendszer valutaletétjéből. Ugyanakkor 74,3% a nemkormányzati hitelek közül lejben és 71,9% valutában az állami tőkés bankok számára térült.

1. táblázat. A kereskedelmi bankok száma, a törzstőke természetétől függően csoportosítva

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Bankok,	7	11	12	14	20	24	31	33	36
amelyekből:									
Teljes vagy többségi állami ¹ tulajdonban levő bankok:	5	6	7	7	7	7	7	7	7
– teljes állami tőkés:	5	6	7	7	1	1	1	1	1
– többségi állami tőkés:	-	-	-	-	6	6	6	6	6
Teljes vagy többségi magántulajdonban levő bankok, amelyekből:	2	5	5	7	13	17	24	26	29
– teljes vagy többségi hazai tőkés:	2	5	5	6	8	9	14	13	13
– teljes vagy többségi külföldi ² tőkés:	-	-	-	1	5	8	10	13	16
A külföldi bankok fiókjai	5	5	5	6	7	7	9	10	9
Teljes bankrendszer	12	16	17	20	27	31	40	43	45

Forrás: A RNB 1998-as évi beszámolója

hatékony rendszer kialakítását. De melyek azok az alapvető problémák, amelyekkel egy hatékony bankreform esetében számolni kell?

Az 1991/33-as banki tevékenységgel kapcsolatos törvény alapvetően módosította a kereskedelmi bankok helyzetét

A táblázatba foglalt adatokból kitűnik, hogy 2000 és 2003 között jelentősen csökkent az állami tulajdonban levő bankok aránya (46,1%-ról 37,2-re), ugyanakkor 7%-kal emelkedett a külföldi tőke jelenléte. Az átmeneti időszakban a bankok jellemzője volt a fokozatos fejlődés a külföldi

¹ Bankok, amelyeknél a Pénzügyminisztérium és a Privatizálási és Állami Részesedések Hatósága (APAPS) 50%-nál többet birtokol a tőkéből.

² Bankok, amelyeknél az idegen részek (természetes vagy jogi személyek) 50%-nál többet birtokolnak a tőkéből.

2. táblázat. A bankok piaci részesedése, a tőke természetétől függően csoportosítva (beleértve a külföldi bankok fiókjait is)

	2000	2001	2002	2003
Állami tulajdonban levő bankok	46,1	41,8	40,4	37,2
Hazai magántulajdonban levő bankok	3,0	3,0	3,2	4,3
Többségi külföldi tulajdonban levő bankok	43,1	47,3	49,0	50,7
Összes kereskedelmi bank	92,2	92,1	92,6	92,2
A külföldi bankok fiókjai	7,8	7,9	7,4	7,8
Többségi magántőkés bankok, beleértve a bankok fiókjait	53,9	58,2	59,6	62,8
Többségi külföldi tőkés bankok, beleértve a bankok fiókjait	50,9	55,2	56,4	58,5

Forrás: Román Nemzeti Bank

bankok megjelenése által, amelyek fontos szerepet játszottak a privatizációban, a tőke szerepének fellendítésében és a rendszer modernizálásában. A román bankrendszer ilyen módon folyamatosan felzárkózott a többi közép- és kelet-európai országhoz, és olyan pénzügyi-banki politikát fogalmazott meg, amely elősegítette a külföldi tőke bejöttét a piacra és biztosította egy stabil bankrendszer létrejöttét, kevés kockázattal, a helyi kérések kielégítését lehetővé tevő struktúrával, magas tőkésítési és hatékonysági fokkal.

Az átmenetben levő román gazdaság tipikus problémáinak megoldása felgyorsította a bankrendszer reformját néhány bank gyorsütemű privatizálásával (BRD, Banc Post, Banca Agricola). A központi bank által 1999–2002-re előírt intenzív „tisztítási” program intézkedései következtében felszámolták a legnagyobb állami tulajdonban levő bankot (Bancorex) és még nyolc kisebb, magántulajdonban levő bankot. A fizetőképtelen bankok felszámolásának sorában a Columna Kereskedelmi Bank felszámolása (2003. március) jelentette a „tisztítási” folyamat végét.

Ebben a viszonylatban megemlíthető a többségi állami tulajdonban levő bankok számának felére való csökkenése, párhuzamosan a hatszorosára növekvő teljes vagy többségi magántulajdonban levő bankokkal, amelyek 2003 végére kb. 63%-ot birtokoltak az összes részvényekből, illetve 74%-ot az osztókézből. A magánszegmens által birtokolt piaci részesedés 90%-ra növekedett a legnagyobb állami tulajdonban levő bank (BCR) privatizálása által. Mivel ez a bank igen jelentős volt Romániában, az adásvételi szerződés megkötése az EBRD-vel és az IFC-vel (2003. november 4.) az év egyik legfontosabb bankügyi eseménye volt. A részvénycsomag árának átutalása 2004 folyamán fog megtörténni.

A strukturális változások az elmúlt években egy új szerkezetű bankrendszerhez vezettek, a bankműködtetők és ezek megoszlását illetően is. 2003 végére a 38 bejegyzett bankból 3 volt többségi állami tulajdonban, 6 hazai magántulajdon, illetve 21 külföldi tőkés és 8 külföldi bank fiókja. Ezekhez kapcsolódik az első hitelszövetkezet, a CREDITCOOP, amely a központi bank ellenőrzése alatt áll, és részt vesz a letétek

3. táblázat. A kereskedelmi bankok száma a törzstőke természetétől függően csoportosítva

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Hitelintézmények, amelyek közül:	36	34	33	33	31	30
Teljes vagy többségi állami tulajdonban levő bankok:	7	4	4	3	3	3
– teljes állami tőkés:	1	1	1	1	1	1
– többségi állami tőkés:	6	3	3	2	2	2
Teljes vagy többségi magántulajdonban levő bankok, amelyekből:	29	30	29	30	28	27
– teljes vagy többségi hazai tőkés:	13	11	8	6	4	6
– teljes vagy többségi külföldi tőkés:	16	19	21	24	24	21
A külföldi bankok fiókjai	9	7	8	8	8	8
Teljes bankrendszer	45	41	41	41	39	38

Forrás: A RNB 2002-es évi beszámolója, a bankrendszer 2003-beli adatai

garanciavállalásában.

A bankrendszer felújítása végett 1998-ban új banktörvény jelent meg (az 1998/58-as törvény), amely az 1934-es törvényt helyettesítette, és megteremtette a keretet az új gazdasági struktúrának megfelelő újítások számára, továbbá az 1998/101-es törvény, amely a RNB statútumát szabályozza. Ezek jelentősen módosították a régi jogszabályozást.

A bankrendszer tevékenységével kapcsolatos 1991/33-as törvény változtatása több tényezőhöz kötődik. Ezek közül a legfontosabbak: az elmúlt évek banki tevékenységéből következő tapasztalatok, az európai uniós elvárásokhoz való alkalmazkodás, a kereskedelmi bankok tevékenységének változatossága a tőkepiac megjelenése következtében, a banki aktivitás szabályozási keretének tökéletesítése a RNB alapos felügyelete alatt, valamint a bankrendszer stabilitásának biztosítása.

A törvény ugyanakkor előírja az alkalmazási területeket is, amelyek lehetnek: kereskedelmi bankok, román jogi személyek, külföldi jogi személyek által birtokolt romániai

bankfiókok, alapítutató jogi személyek. Az előírások alapján kaphatnak működési engedélyt a bankok, és ugyanakkor ennek alapján vonhatják vissza ezeket a működési engedélyeket; ez határozza meg a hitelintézmény vezetői funkciójához elengedhetetlen szakmai felkészültséget; a szabályozást és az inkompatibilitást, amelyek ebben az esetben nem ugyanazok, mint az ügyvezetők, cenzorok, auditálók és jelentős részvényesek esetében. Végül előírja a RNB általi jóváhagyásukhoz szükséges feltételeket.

Ahhoz, hogy ez a típusú piacirányultság hatékonyan működhesen, a Központi Banknak le kell szűkítenie a szabályokat és az utasításokat, és nem törekedhet arra, hogy csak egy bizonyos hitelintézményt vagy letétet mentsen meg, hanem szigorú stratégiát kell kialakítania a pénzügyi nehézségben levő bankok helyzetének megváltoztatására is. Az 1998-as törvény kötelezővé teszi a független, külső audit elvégzését s a pénzügyi helyzet összesítését, amely a felügyelet feltétele kell hogy legyen.

Letelepedés vagy bevándorlás?

DR. WETZEL TAMÁS

A letelepedés és bevándorlás fogalmának a tisztázása, a folyamat bürokratikus útvesztőinek előnyei és hátrányai nem jelentenek a cselekvésre biztatást.

A letelepedés és a bevándorlás tulajdonképpen ugyanannak a jogi helyzet elnyerésének folyamata, amelyet külföldi terminológiával meghatározatlan idejű tartózkodási engedélynek nevezhetünk. A magyarországi szóhasználat azonban nem egységes, gyakran jogot végeztek sem tudnak különbséget tenni a letelepedés és a bevándorlás között. Nemcsak az elnevezések helytelen használatának „bocsánatos” bűnéről van szó, hanem komoly, az élet szinte minden területére kiterjedő joghatásokról. A letelepedettek és a bevándoroltak jogai szinte mindenben eltérnek, a vám- és devizajogszabályoktól kezdve a társadalombiztosításon keresztül az ingatlanjogig. A különbségtétel tehát nemcsak az idegenrendészet szerveit érinti, hanem a külföldi állampolgárokkal találkozó minden jogászt. Az alábbiakban ezért kísérletet teszek a helyzet tisztázására, bár az ésszerűséget és a hosszabb távú gondolkodást még nyomaiban sem lehet majd felfedezni.

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy vannak „rég” letelepedet-

tek, bevándoroltak és „új” letelepedettek, az „új” letelepedettek pedig két csoportra oszlanak: állandó lakcímmel rendelkezőkre és azzal nem rendelkezőkre. A magyar idegenrendészeti jog a kezdetektől a letelepedés szót használta konzekvensen. Már az első, a tárgykört szabályozó törvényjavaslatot¹ 1885-ben benyújtó Irányi Dániel², is következetesen a külföldiek letelepedéséről beszélt. Ezt követte az első idegenrendészeti törvény, az 1903. évi V. tc. is, amely 1954-ig kisebb változásokkal hatályban maradt, és az azt követő szabályozás [17/1954. (III. 10.) MT rendelet, a 24/1966. (IX. 25.)] kormányrendelet, az 1982. évi 19. törvényerejű rendelet] is. A bevándorlás ebben az időben inkább a szociológiához kapcsolódó fogalom volt.

A ki- és bevándorlásról szóló 1989. évi XXIX. törvény azonban kivette a letelepedés szabályozását az idegenrendészeti törvényerejű rendeletről, és a letelepedés helyét a bevándorlást vette át. Alapvetően a szabályozás nem módosult, csak a név, amelynek okai messzire nyúlnak. Az Egyesült Államok kormányzata a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény megadását és az idősebb Bush elnök látogatását a letelepedés és a kivándorlás törvényi szintű és a nemzetközi megállapodásoknak megfelelő szabályozásához kötötte, és a jogalkotónak mindössze másfél hónapja

¹ 1885–1888 Országgyűlési Irományok, V. kötet, 146. szám, 122.

² Irányi Dániel (1822–1892): politikus. Az eperjesi jogakadémián bölcséletet és jogot tanult. 1844-től Pesten ügyvéd, a Pesti Kör, majd az Ellenzéki Kör tagja. Az 1848. március 15-i forradalom aktív részese volt, beválasztották a Pest városi Rendre Ügvelő Választmányba. 1848 májusától az Igazságügyminisztérium törvény-előkészítő osztályának titkára, júliustól tagja az első népképviseleti országgyűlésnek. 1848 októberétől Sáros vármegye teljhatalmú kormánybiztosa, decembertől tábiori élelmezési biztos. 1849 januárjában az országgyűléssel együtt Debrecenbe ment. 1849. április 25-én Kossuth Pest-Buda teljhatalmú kormánybiztosává nevezte ki. A szabadságharc után emigrált, Párizsban újságíró, 1859-ben a Magyar Nemzeti Igazgatóság jegyzője, 1861-ben az olasz kormány melletti megbízottja. A kiegyezés után, 1868-ban hazatért, haláláig országgyűlési képviselő, 1869-től a később Függetlenségi és 48-as Párt nevet felvevő Szélsőbal, illetve Negyvennyolcas Függetlenségi Párt elnöke. Fontosabb műve: *A magyar forradalom politikai története 1847–1849.* (Magyar Nagylexikon)

maradt a törvény megalkotására. A ki- és bevándorlás szó tövén kívül nem volt semmi közös a törvény két részében, hisz eltérő általános és értelmezőrendelkezések vonatkoztak a két eljárásra.

Az 1993. évi LXXXVI. tv. visszaemelte az idegenrendészeti törvénybe a határozatlan idejű tartózkodás szabályozását, de meghagyta a bevándorlás megnevezést. Más területek jogszabályaiiban sok helyen megmaradt a letelepedés szó, például a gyűlekezési jogról szóló 1989. évi III. törvény 5. §-a szerint „a rendezvény szervezője magyar, illetőleg magyarországi tartózkodási vagy letelepedési engedéllyel rendelkező nem magyar állampolgár lehet.” Tehát bevándorolt nem. A nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelet is ezt fogalmazza meg:

„12. § (1) Lakóhely az a hely, ahol valaki állandóan vagy a letelepedés szándékával lakik.

(2) Szokásos tartózkodási hely az a hely, ahol valaki letelepedés szándéka nélkül hosszabb ideje tartózkodik.”

Természetesen voltak jogszabályok, amelyek a bevándorolt szót használják, például az Alkotmány 70. § (2) bekezdése: „a helyi önkormányzati képviselő- és polgármester-választásnál a választás joga, valamint a helyi népszavazásban és helyi népi kezdeményezésben a részvétel joga – külön törvény szerint – megilleti a Magyar Köztársaság területén bevándoroltként élő nem magyar állampolgárt is, ha a választás, illetőleg a népszavazás napján az ország területén tartózkodik.”

Azonban ezek az eltérések alapján nem okoztak problémát, mert mind a letelepedettek, mind a bevándoroltak bekerültek a lakcímnnyilvántartásba, személyazonosító igazolvánnyal rendelkeztek, és ugyanolyan – a magyar állampolgárokkal szinte megegyező – jogaik voltak. A gyakorlatban nem is nagyon tudták a jogalkalmazók megkülönböztetni a két csoportot.

A kilencvenes években azonban a bevándorlás szó egyre inkább meggyökeresedett, és a letelepedés más kontextusban került alkalmazásra. Az uniós és a hazai jog az önálló vállalkozók letelepedéséről (1998. évi LXXII. törvény) vagy a bírák, ügyészek letelepedési segélyéről szólt.

Az új idegenrendészeti törvény (2001. évi XXXIX. tv.) megszüntette 2002. január 1-jei hatállyal a bevándorlást, és helyére a letelepedési eljárás lépett. A változás nemcsak a nevet érintette, hanem a jogosultság tartalma is átalakult. Érdemes idézni a törvény indoklását:

„A hatályos Idtv.-nek nemzetközi összehasonlításban igen sajátos és szinte egyedülálló jogintézménye a bevándorlás. A tagállamok nemzeti szabályozása ugyan tartalmazza a hosszú távú – néhány tagállam esetében határidő nélküli – tartózkodás jogcí-mét, azonban nem találtunk arra vonatkozóan példát, hogy a tartózkodási jogcí-mhez olyan széles körű jogosultságok kapcsolódnának, mint a magyar bevándorlási engedélyhez. A bevándorolt külföldi függetlenül az állampolgárságától hazánkban szinte azonos jogokat élvez

a magyar állampolgárral. Nyilvánvaló, hogy a hazai szabályozás elsősorban az áttelepülő – a kérelmezők mintegy 80%-át kitevő – határon túli magyarokra van tekintettel. Ezzel összefüggésben azonban fel kell hívni a figyelmet a következőkre. A magyar nemzetiségűek meghatározó többségének célja a magyar állampolgárság megszerzése. A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi IV. törvény a magyar nemzetiségűek kedvezményes honosítását – egyéb feltételek mellett – akkor teszi lehetővé, ha a kérelmező legalább 1 év óta Magyarországon lakik. A hatályos lakcím-nyilvántartási szabályok értelmében bejelentett lakóhelye csak a bevándorolt külföldinek lehet. A tapasztalatok arra utalnak, hogy a magyar nemzetiségűek esetében ugyanakkor igen nagy nehézséget jelent a hosszadalmas bevándorlási eljárás.

A letelepedési engedély – **amelyhez a jövőben már nem kapcsolódnának széles körű, amúgy a magyar állampolgárokat megillető jogosítványok** – megszerzése a magyar nemzetiségűek számára könnyebbé válhat. Az új megoldás esetén is mód nyílik a magyar állampolgárság kedvezményes megszerzésére, ugyanis a tervezet újradefiniálja a lakóhely fogalmát, így a bevándorlási engedélyre vonatkozó szabályok megszűnése nem nehezíti meg a magyar származásúak honosítását. A letelepedett külföldi lakóhelye azonban nem azonos a magyar állampolgáréval, hiszen a letelepedett a lakóhelye bejelentésével nem kerül a személyi adat- és lakcím-nyilvántartás hatálya alá. A letelepedett külföldi lakóhelyét az idegenrendészeti nyilvántartás tartalmazza majd. Az eltérő szabályozást ebben az esetben is az indokolja, hogy **a letelepedettnek sem a választójoggal kapcsolatban, sem a szociális ellátások tekintetében nem lesznek azonos jogai a magyar állampolgárokkal, de még a bevándoroltakkal sem.** Természetesen a letelepedett részére egyes jogosultságokat – pl. alapfokú oktatás – az ágazati törvényekben biztosítani kell majd. A törvény nem érinti a korábban kiadott bevándorlási engedélyhez kapcsolódó jogosultságokat, amelyek a külföldit az engedély visszavonásáig továbbra is megilletik.”

A jogalkotó szándéka világos, a letelepedési engedéllyel sokkal kevesebb jog járt, mint a bevándorlással. A jogalkalmazók 2002 nyarától találkozhattak az új törvény hatálya alatt kiadott letelepedési engedélyekkel, és gyakran nem tudták, hogy milyen jogok járnak ezzel az engedéllyel, ennek megfelelően helyenként teljesen eltérő joggyakorlat alakult ki. A letelepedést vagy a bevándorlás szinonimájaként, vagy csak egy hosszabb időre kiadott, alapvetően ideiglenes tartózkodási engedélyként értelmezték, amellett, hogy nagyon sok helyen egyáltalán nem ismerték a zöld színű letelepedési engedély okmányát.

I.

Voltak jogszabályok, amelyek az új idegenrendészeti törvény hatálybalépése után az „új” letelepedetteket is a bevándoroltak-

hoz hasonló jogokban részesítette. Ilyen például a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény, amelynek 7. § (2) bekezdése kimondja, hogy „nincs szükség engedélyre a külön jogszabály szerint menekültként vagy menedékesként elismert, továbbá a bevándorlási vagy letelepedési engedéllyel rendelkező külföldi magyarországi munkavégzéséhez.” Szintén 2002. január 1-jén lépett hatályba az állampolgársági törvény (23. § [1] bekezdés) módosítása, amely alapján a letelepedettek ugyanúgy kérelmezheték a magyar állampolgárságot, mint a bevándoroltak és a menekültként elismertek. A letelepedett kiskorú a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 110. §-a szerint a törvény erejénél fogva válik tankötelessé, és a magyar állampolgárok mellett azonos feltételekkel veheti igénybe a közoktatási szolgáltatásokat.

Általában a letelepedett határon túli magyar nemzetiségűek számára ezek a jogszabályok a legfontosabbak, hisz döntő többségük a letelepedés után a magyar állampolgárságért is folyamodik, és a munkavállalási és tartózkodási engedély iránti eljárások elkerülésének szándéka is motiválja őket. Ezek fényében az önkormányzati választások passzív választójogának nincs különösebb jelentősége.

II.

Vannak azonban olyan ágazati jogszabályok, amelyek a letelepedési engedélyt a tartózkodási engedély egyik fajtájaként értelmezte. Ilyen például a kötelező egészségbiztosításról szóló 1997. évi LXXXIII. törvény és a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvény, amely értelmében csak munkaviszony alapján, illetve magyar állampolgár vagy bevándorolt családtagiakként válhatnak jogosulttá a letelepedettek az ellátásra, és ennek hiányában önmaguk és kiskorú gyermekük egészségügyi szolgáltatásának biztosítására megállapodást köthetnek (34. § (10) bekezdés). A családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény 2. §-a pedig leszögezi, hogy a törvény hatálya csak a bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldre terjed ki, így a letelepedéssel nem járt családi pótlék, iskoláztatási támogatás vagy gyermeknevelési támogatás. A társadalombiztosítási jogszabályok tehát eltérően ítélték meg a bevándoroltakat és a letelepedetteket, és a letelepedéssel nem járt semmi nemű változás a külföldi helyzetében.

A fenti jogszabályok viszonylag egységesen kerültek alkalmazásra, azonban az 1962. évi 5. törvényerejű rendelettel kihirdetett magyar–román és az 1963. évi 16. törvényerejű rendelettel kihirdetett magyar–szovjet szociálpolitikai egyezmények komoly problémákat vetettek fel. Az immár több mint negyvenéves szociálpolitikai egyezmények lényege, hogy az áttelepülés után az új lakóhely szerinti ország társadalombiztosítási jogszabályai szerint

kell megállapítani az áttelepülő járadékát, és a lakóhely szerint illetékes társadalombiztosítás fizeti azt. Természetesen a vándorlás mindig elég egyirányú volt, de a kilencvenes évek elejétől valóságos megélhetési bevándorlás alakult ki, hisz így a román vagy ukrán nyugdíjjal szemben meg lehetett szerezni a gyakran tízszer nagyobb magyar nyugdíjat.

A problémát az okozta, hogy a magyar társadalombiztosítási szabályok ugyan az „új” letelepedetteket nem preferálják, azonban az egyezmények nem követik a magyar terminológia változásait, és az állandó lakóhelyhez kötik az ellátást. Így például a 2. cikk: „az egyik Szerződő Fél állampolgárai és annak családtagjai, akiknek állandó lakóhelyük a másik Szerződő Fél területén van, a társadalombiztosítási ellátás és a munkajog minden kérdésében ennek a Szerződő Félnek az állampolgáiraival azonos elbánásban részesülnek.” A letelepedettek pedig az Idtv. szabályozása szerint lakóhelyet létesítenek Magyarországon, bár állandó lakcímmel nem rendelkeznek. A magyar társadalombiztosítási szervek között igazgatóságoként eltérő gyakorlat alakult ki, helyenként elfogadták a letelepedetteket nyugdíjra jogosultnak, míg máshol nem. Nem kis részben az egyre több „új” letelepedett „nyomásának” köszönhetően végül általánossá vált a magyar nyugdíj megadása.

III.

A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény 88. § (1) bekezdése szerint „külföldi jogi vagy magánszemély termőföldnek nem minősülő ingatlan tulajdonjogát – az öröklés kivételével – az ingatlan fekvése szerint illetékes fővárosi, illetőleg megyei közigazgatási hivatal vezetőjének engedélyével szerezheti meg.” A 3. § meghatározza, hogy „a külföldi magánszemély: a nem magyar állampolgár, kivéve a bevándorolt vagy menekültként elismert személyt.” Sem a termőföldről szóló törvényben, sem a külföldiek ingatlanszerzéséről szóló 7/1996. (I. 18.) kormányrendeletben nincs semmilyen említés sem a letelepedettekről, tehát elvileg ingatlanszerzési engedélyért kell folyamodniuk. Azért csak elvileg, mert van olyan Közigazgatási Hivatal, amely határozatában ezt írja: „álláspontom szerint a „letelepedett” és a „bevándorolt” személyek jogi státusza teljesen azonos. Ennek megfelelően egyik sem minősül ingatlanszerzés szempontjából külföldinek. Ezek a személyek a fent idézett jogszabályok szerint engedély nélkül szerezhetnek ingatlant.” Nehéz erre az okfejtésre bármit is reagálni.

A külföldieket különösen komolyan érintették a vámjogszabályok, amelyek csak a bevándoroltakat privilegizálták, de hála a 2003. január 1-jei változásoknak, a letelepedettek is bizonyos korlátozások mellett könnyebb helyzetbe kerültek. A hatályos jogszabályok szerint a letelepedettek számára a legkomolyabb problémát az jelentette, hogy a legtöbb jogszabály devizakülföldinek minősítette az „új” letelepedetteket a bevándoroltakkal szemben.

Így például a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény 5. § (1) bekezdése a devizabelföldi státust az érvényes személyazonosító igazolványhoz kötötte, amellyel a letelepedettek nem rendelkeztek. Ennek következtében a letelepedési engedéllyel rendelkezők a bankok, hitelintézetek és biztosítók világában sorozatosan falakba ütköztek. Természetesen egyes pénzintézetek nem értették ezt az értelmetlen megkülönböztetést „régii” letelepedettek, bevándoroltak és „új” letelepedettek között, és gondolkodás nélkül kezelték a magyar állampolgárokhoz hasonlóan a 2002. január 1. után letelepedetteket. Az ilyen esetek száma felbecsülhetetlen, mint ahogy azok száma is, akik bár devizakülföldinek minősültek, az egyéni vállalkozásról szóló 1990. évi V. törvénnyel ellentétben egyéni vállalkozók lehettek. Erre csak az EU tagállamok polgárainak lett volna lehetőségük, de nekik már tartózkodási engedéllyel is lehetséges.

Összegezve: a jogalkotó sokkal kevesebb jogot szánt a 2002. január 1. után letelepedetteknek, mint a bevándoroltaknak, és a letelepedettekben gyakran az is felmerült, hogy mi értelme volt a letelepedési kérelem benyújtásának, ha a számára fontos jogosultságok tekintetében nem jutott előrébb. Az ügyfelek számára nehezen volt érthető a jogalkalmazók eltérő jogszabály-értelmezése, és az hogy, egy családon belül gyakran volt „régii” letelepedett, bevándorolt és „új” letelepedett. A 2003. év végére kezdett általános joggyakorlat kialakulni, de a jogalkotó ekkor úgy döntött, hogy a letelepedés rendszerét meg kell változtatni. Természetesen a jogalkotót nem a letelepedettek helyzetének javítása motiválta, hanem sokkal prózaibb okok.

Minthogy a 2002. január 1. után letelepedési engedélyt kaptak nem rendelkeztek állandó lakcímmel, csak az idegenrendészeti nyilvántartásban voltak nyilvántartva. Bár a több mint 8000 letelepedett csak töredéke volt uniós állampolgár, azonban az európai uniós választásokon való részvételük a nyilvántartási hiányosság miatt komoly nehézségekbe ütközött. Az Európai Parlament tagjainak választásáról szóló 2003. évi CXIII. törvény 45. § kimondta, hogy „az a külföldi, aki e törvény hatálybalépését megelőzően kapott letelepedési engedélyt, e törvény hatálybalépésétől számított 30 napon belül köteles a nyilvántartásba vételhez szükséges – okirattal igazolt – adatait bejelenteni, és első lakcím-bejelentési kötelezettségét teljesíteni a lakóhelye szerint illetékes települési önkormányzat jegyzőjénél.” A törvény ezen rendelkezése 2004. február 1-jén lépett hatályba, ugyanúgy, mint a részletes szabályokat megállapító 9/2004. (I. 31.) kormányrendelet. A jogalkotó a felkészülésre nem sok időt hagyott, és az ügyfelek döntő többsége sem értesült – a számukra kedvező – jogszabályváltozásokról.

A letelepedettek 25 hónapos kitérő után így visszakerültek a lakcímnyilvántartásba, és jogosultak lettek lakcímet igazoló hatósági igazolványra és sárga színű személyazonosító igazolvány-

ra, azaz értelmüket veszítették a 2002. január 1-jei változások. A letelepedettek továbbra is kapnak letelepedési engedély okmányt, így egyszerre három darab igazolvánnyal rendelkeznek, amelynek célszerűsége erősen megkérdőjelezhető. Az új jogszabályok szerint a lakhelyváltást az ügyfél már nem a területi idegenrendészeti hatóságnál jelenti be, hanem az illetékes jegyzőnél, és a magyar állampolgárokhoz hasonlóan csak a lakcímet igazoló hatósági igazolvány kerül lecserélésre. A letelepedési engedély okmány azonban tartalmazza a régi lakóhely adatait, mégsem lesz kijavítva, így a külföldinek három részben eltérő adattartalmú igazolvánnyal kell igazolnia magát. Elképzelhető, hogy a jövőben a letelepedési engedély okmány teljesen megszűnik, de ebben az esetben a 2002 és 2004 közötti letelepedési szabályozás inkább csak érdekes kísérletként értelmezhető, hisz végeredményben a fejlődés kisebb különbségekkel a bevándorlási engedély szabályozásához tért vissza. Tehát vannak a lakcímnyilvántartásban szereplő „új” és nem szereplő „új” letelepedettek.

A letelepedettek jogi helyzetével kapcsolatban több kérdés merül fel:

1. Ha rendelkeznek majd személyazonosító igazolvánnyal, az ágazati jogszabályok egyezően fogják megítélni az összes határozatlan ideig hazánkban tartózkodó külföldit?

2. Több mint 9000 letelepedési engedély okmány került kiadásra az utóbbi két évben, de a harminc napos határidő ellenére csak az ügyfelek töredéke teljesítette a lakcím-bejelentési kötelezettségét, hisz nem is tudnak a jogszabály-változásokról. Az ágazati jogszabályok jelentős része a devizabelföldi, illetve a belföldi státust a személyazonosító igazolvánnyal való rendelkezéshez, illetve az arra való jogosultsághoz köti. Tehát igencsak megemelkedhet az esélye annak, hogy tévesen alkalmazzák a jogszabályokat.

3. A 2002. január 1. és 2004. február 1. között igen komoly jogügyletek is megkötöttek a letelepedettek jogi helyzetének félreértelmezése miatt. Ezek a jogügyletek most maguktól jogszerűek lesznek?

Remélem, sikerült valamelyest megvilágítanom a letelepedettek és a bevándoroltak jogi helyzete közötti különbséget, de valószínű, hogy az uniós csatlakozás és a schengeni követelmények elfogadása miatt további változások várhatók, amelyek tovább bonyolítják a tartózkodási jogosultságok ma sem teljesen átlátható rendszerét. Elképzelhető, hogy a későbbiekben a letelepedés is megszűnik, átadva a helyét a (schengeni) határozatlan időtartamú tartózkodási engedélynek.

Tekintettel arra, hogy körülbelül 80 000 külföldi rendelkezik bevándorlási vagy letelepedési engedéllyel, szinte minden jogász találkozhat a fentiekben felvázolt problémákkal. A mai helyzetet csak a jogszabályok egységesítése és egy hosszabb távra kitekintő bevándorlási politika oldaná.

Újdonságok a gazdasági és pénzügyi jogszabályozásban – XXIV. rész –

A *Hivatalos Közlöny* I. részének 2004/322–2004/562. számaiban megjelent gazdasági, pénzügyi újdonságok a következő témaköröket ölelik fel:

1. adózás, adóbevallás
 2. állóeszközök amortizációja, felértékelése
 3. munkabérszerződések, munkabérré befizetendő összegek
 4. vám, áfa, luxusadó, pénzmosás, nyereségadó
 5. privatizáció, kedvezmények kis- és középvállalatok részére, mezőgazdasági pénzkiegénylések, tőzsdepiaci normák
 6. pénzügyi auditálás, könyvvizsgálás
 7. nyugdíjak, ösztöndíjak
 8. könyvviteli normák, hitelszövetkezetek működése
 9. ingatlanok és földterületek visszaigénylése, tűzoltósági kötelezettségek, fiskális kasszaghasználat
 10. külföldi utazás, helységnevek, fogyasztóvédelem, a kereskedelmi társaságok bejegyzése.
- 1.1. A 2004/116-os sz. törvény (2004/353-as sz. H. K.) jóváhagyja a 2004. 01. 29/29-es sz. kormányrendeletet, megváltoztatva és kibővíti azt. Azok a kereskedelmi társaságok, amelyek a fizikai személyeknek árucikkeket adnak el, valamint szolgáltatásokat végeznek, kötelesek kasszagépet használni. Kivételt képeznek azok az esetek, amikor a szolgáltató háznál javít, a szolgáltatások értéke részben van kifizetve, illetve hosszú távú használati cikkek vásárlása esetén stb.
- 1.2. A 2004/576-os sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2004/376-os sz. H. K.) egységes értelmezéseket tartalmaz a profitadó számításával kapcsolatban, valamint az ÁFA számlázása esetében, ha külföldi finanszírozásokból származik a pénz.
- 1.3. A 2004/600-as sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2004/397-es sz. H. K.) tartalmazza a 710-es sz. típusnyomtatvány modelljét és tartalmát, amellyel a 100-as sz. típusnyomtatványban elkövetett hibákat kell kijavítani.
- 1.4. A 2004/716-os sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2004/431-es sz. H. K.) tartalmazza a személyi jövedelemadóból való kedvezmény alkalmazására való módszertani normákat, amelyeket lakás építésére alkalmaznak (az építkezési anyagok számlái ÁFA-s értékének 20%-át térítik meg a személyi jövedelemadóból).
- 1.5. A 2004/174-es sz. törvény (2004/465-ös sz. H. K.) jóváhagyja a 2003/92-es sz. kormányrendeletet a fiskális kód alkalmazását illetően. A 2003/92-es sz. kormányrendeletet újraközi a 2004/560-as sz. H. K.
- 1.6. A 2004/856-os sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2004/545-ös sz. H. K.) kibővíti a 2004/166-os sz. rendeletet a fiskális tartozások kompenzálása területén.

3.1. A 2004/107-es sz. törvény (2004/338-as sz. H. K.) megváltoztatja és kibővíti a 2002/76-os sz. törvényt a munkanélküli alapba befizetendő összegeket illetően, valamint ennek felhasználását a kedvezményekre, a munkanélküliek átképzésére, alkalmazására, kedvezményes kamatokkal felvett kölcsönök vagy kamatmentes kölcsönök szolgáltatását illetően azon kereskedelmi egységek számára, amelyek munkanélkülieket alkalmaznak.

3.2. Az 1999/203-as sz. munkaengedélyekre vonatkozó törvényt újraközi a 2004/544-es sz. H. K.

3.3. A 2004/934-es sz. kormányhatározat (2004/558-as sz. H. K.) megváltoztatja és kibővíti a 2002/76-os sz. törvény alkalmazására vonatkozó módszertani normákat a munkanélküli segély területén, több változtatást tartalmazván.

4.1. A 2004/527-es sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2004/358-as sz. H. K.) megváltoztatja és kibővíti a 2003/1849-es sz. és a 2004/171-es sz. rendeleteit a névre szóló hivatalos típusnyomtatványok használata esetén.

4.2. A 2004/528. sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2004/358-as sz. H. K.) tartalmazza a külföldi fizikai személyek által vásárolt árucikkek ÁFA-visszaigénylési előírását (ha ilyen igazolással rendelkező kiskereskedelmi egységektől vásárolt, amelyet a megyei pénzügyi igazgatóságok adnak ki kérésre), ha a számla értéke meghaladja a 2,5 millió lejt és ezt a nemzetközi repülőtereken igényeljük vissza.

4.3. A 2004/750-es sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2004/468-as sz. H. K.) tartalmazza az ÁFA-visszaigénylés esetén alkalmazandó normákat a 2003/571-es sz. fiskális törvény 143. cikkelyének 1. alpontjának (i) , (j) , (l) és (m) előírásai alapján.

5.1. A 2004/55-ös sz. versenytanács országos szervezetének rendelete (2004/340-es sz. H. K.) támogatási programot mutat be a kis- és középvállalatok finanszírozására vonatkozó segítség egyedi költségeinek 50%-os térítésére vonatkozóan.

5.2. A 2004/242-es sz. mezőgazdasági, erdő- és falufejlesztési miniszter rendelete (2004/359-es sz. H. K.) tartalmazza a 2004-es évre állattenyésztésre szánt szubvenciókat .

5.3. A gazdasági és kereskedelmi miniszter 2004/225-ös sz. rendelete (2004/380-as sz. H. K.) előírja a pénzügyi segélyek odaítélése céljából működő központi bizottság feladatkörét.

5.4. Az országos kis- és középvállalatok és szövetkezetek hivatalának 2004/51-es sz. rendelete (2004/384-es sz. H. K.) tartalmazza a kereskedelmi vezetők informálására és tanítására vonatkozó programot a 2004-es évre. A 2004/56-os sz. rendelete pedig tartalmazza a mesterségekre és népművészetekre vonatkozó programot a 2004-es évre (2004/392-es sz. H. K.).

5.5. A 2004/149-es sz. törvény (2004/424-es sz. H. K.) megváltoztatja és kibővíti az 1995/64-es sz. csődtörvényt.

5.6. Az országos kis- és középvállalatok és szövetkezetek hivatalának 2004/143-as sz. rendelete (2004/427-es sz. H. K.) tartalmazza az idetartozó kereskedelmi társaságok részvételének feltételeit a 2004-ben megrendezésre kerülő vásárai során.

5.7. Az országos versenytanács 2004/94-es sz. rendelete (2004/443-as sz. H. K.) tartalmazza az állami pénzügyi segélyek nyilvántartására vonatkozó szabályokat.

5.8. A 2004/190-es sz. törvény (2004/470-es sz. H. K.) a mezőgazdaságban működő kereskedelmi egységeket érintő kedvezményeket tartalmazza.

5.9. A 2004/244-es sz. törvény (2004/543-as sz. H. K.) megváltoztatja és kibővíti az 1992/84-es sz. törvényt a szabad kereskedelmi zónák területén.

6.1. Az országos pénzügyi auditorok testületének 2004/27-es sz. rendelete (2004/356-os sz. H. K.) tartalmazza a pénzügyi auditálást végző szakemberek névsorát és lakcímét.

7.1. A 2004/537-es sz. kormányhatározat (2004/378-as sz. H. K.) tartalmazza a 2003/96-os sz. sürgősségi kormányrendelet alkalmazására vonatkozó módszertani normákat a terhes nők munkavédelméről.

8.1. A 2004/739-es és 740-es sz. kormányhatározat (2004/446-os sz. H. K.) tartalmazza a külföldön dolgozók valutában való bérezésének rendszerét.

8.2. A 2004/741-es sz. kormányhatározat (2004/446-os sz. H. K.) megváltoztatja az 1995/518-as sz. kormányhatározat mellékletét: a kiszállásra és szállásra járó juttatások értékét euróban több országban.

8.3. A 2004/743-as sz. pénzügyminisztériumi rendelet (2004/496-os sz. H. K.) kiterjeszti az 1997/831-es sz. kormányhatározat alkalmazását a meghatározott összegű nyugta alkalmazására is.

9.1. A 2004/44-es sz. sürgősségi kormányrendelet (2004/503-as sz. H. K.) meghosszabbítja 2004. 12. 31-ig a kasszagépek kötelező használatát a taxisok és bérlők esetén.

10.1. A 2004/59-es sz. törvény (2004/367-es sz. H. K.) tartalmazza a közép-európai országok közötti megállapodást a felsőfokú oktatás területén (CEEPUS II).

10.2. A 2004/158-as sz. törvény (2004/467-es sz. H. K.) hatályon kívül helyez több jogi rendeletet.

10.3. A 2004/240-es sz. törvény (2004/552-es sz. H. K.) előírja a termelők felelősségét a hibás termékek gyártásából származó veszteségek esetén.

Pásztor Csaba

H í r e k

●XIII. RMKT Közgazdász Vándorgyűlés, Kolozsvár, 2004. október 8–9.

Modernizáció a gazdaságban – növekedési kilátások, felzárkozási esélyek

A plenáris ülés meghívottai:

- **Bokros Lajos**, professzor, Közép-Európai Egyetem (CEU), Budapest: *A rendszerváltás utáni gazdaságpolitikák pozitívumai és hiányosságai Romániában*
- **Constantin Popescu**, egyetemi professzor, dékán, Bukaresti Közgazdaságtudományi Akadémia, Általános Gazdaságtan Fakultás: *Románia gazdaság fejlődésének iránya és buktatói 1989 után*
- **Vasile Pușcaș**, megbízott (delegált) miniszter, európai uniós tárgyalási bizottság elnöke, Európai Integrációs Minisztérium: *Az európai uniós csatlakozási tárgyalások jelenlegi helyzete Romániában*
- **Török Ádám**, az MTA levelező tagja, egyetemi tanár, Veszprémi Egyetem, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem: *A magyar vállalati versenyképesség alakulása és tényezői 2000 után.*

Szekcióülések:

- **Informatikai felzárkózás a gazdaságban** (Vitaindító: Bodosi Imre, ügyvezető, Hamor Soft Kft., Sepsiszentgyörgy: *Informatika és vállalkozás*, Elekes Sándor, ügyvezető, Nextra Kft.: *Informatika és gazdaság a harmadik évezred küszöbén*)
- **Versenyképesség a gazdaságban** (Vitaindító: Colțea Tibor, társ tulajdonos, Tipoholding és Milotai Anikó, tanársegéd, Babeș-Bolyai Tudományegyetem, Közgazdasági Fakultás: *A munkatermelékenység, mint a versenyképesség meghatározó eleme*)
- **A szolgáltatások helyzete a román gazdaságban** (Vitaindító: Juhász Mónika Anetta, Ph.D hallgató, Babeș-Bolyai Tudományegyetem, Közgazdasági Fakultás: *„Harmadik Szektor” a Harmadik Évezredben. A Romániai szolgáltatási szektor.*
- **Infrastruktúra és vidékfejlesztés** (vitaindító: Dr. Vincze Mária, egyetemi professzor, dékánhelyettes, Babeș-Bolyai Tudományegyetem, Közgazdasági Fakultás: *A vidékfejlesztés szűk keresztmetszetei*)

Részletes információk az RMKT titkárságán (Kolozsvár, Aurel Suciú u. 12. sz.), telefonon: **0264-431488**, email-en: **rmkt@from.ro** igényelhetők.

●VI. Civil Fórum 2004 – Ahol a civilek összefognak,
Kolozsvár, szeptember 9–12.

A civil szféra esélyei az EU-s csatlakozás folyamatában

Szeptember 9., csütörtök

- 14.00– Az Erdélyi Magyar Civil Szervezetek Szövetségének alapító közgyűlése.
18.00–22.00 Regisztráció, elszállásolás

Szeptember 10., péntek – Plenáris ülés

- 7.00–9.00 Regisztráció, elszállásolás, reggeli
9.00–9.30 Megnyitó, köszöntő
Bíró Károly, az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány elnöke
Bálint-Pataki József, a Határon Túli Magyarok Hivatalának elnöke
9.30–10.00 **dr. Bódi György**, az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal Civil Kapcsolatok Igazgatóságának igazgatója
A civil lét fogalma és tartalma az EU-ban, ennek hatásai a csatlakozó országok civil társadalmára
10.00–10.30 **Niculescu Anton**, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség ügyvezető alelnöke
Az Európai Unióval kapcsolatos Információk szórása Romániában
10.30–11.00 **Doina Șerban**, Az Európai Bizottság romániai kirendeltsége által működtetett európai uniós Programiroda task-menedzsere
Az EU-csatlakozás kihívásai a romániai civil szféra számára
11.30–12.00 **Pomogáts Béla**, az Illyés Közalapítvány elnöke
A kultúra esélyei az EU-s csatlakozás folyamatában
12.00–12.30 **Potozky László**, a Polgár-Társ Alapítvány ügyvezető igazgatója
A civil szervezetek fenntarthatósága
15.00–17.30 **Vitafórum: Jogi és erkölcsi szabályozások a civil szférában**

Vitaindító előadások: **Kató Béla**, az Erdélyi Református Egyházkerület főjegyzője és a Sapientia Alapítvány elnöke, **Smaranda Enache**, a Pro Európa Liga vezetője

Moderátor: **Kolumbán Gábor**, a CIVITAS Alapítvány elnöke

- 18.00–19.00 **FŰSZÁL** együttes előadása

- 21.00–22.00 Kötetlen beszélgetés a *Csiha Emese-teremben*

Szeptember 11., szombat – Szekciótanácskozások

- 8.30–10.00 Szakmai szekciók munkálatai
10.30–12.00 Szakmai szekciók munkálatainak folytatása
14.30–17.30 Tematikus tanácskozás: **Önrendelkezés és civil szféra**
18.00–20.00 Tematikus tanácskozás: **Stratégiák és támogatási rendszerek**

A rendezvény teljes időtartama alatt a résztvevő szervezetek kiállításon népszerűsíthetik tevékenységeiket.

Szakmai szekciók leírása és programtervezete

Egyházi szekció: *Kisebbségi egyházak az EU-ban*

Épített örökségvédelem szekció: *Az EU-s csatlakozás kihívásai az építészeti örökségvédelem terén*

Ifjúsági szekció: *Ifjúsági pályázati rendszerek az EU-ban*

Környezetvédelem szekció: *A romániai környezetvédelmi civil szféra az EU-s csatlakozás előtt és után*

Média szekció: *EU-s csatlakozás és szabadsajtó*

Művelődés szekció: *Az élethosszig tartó tanulás megalapozása, a felnőttképzés feltételeinek megteremtése*

Oktatási szekció: *Új kompetenciaelvárások a XXI. század elején, a pedagógusmesterség összetevői*

Szociális szekció: *Európai uniós és hazai pénzalapok. Kihívások és lehetőségek a romániai magyar szociális szervezetek számára.*

Szórvány szekció: *Szórványösszefogás – közösségrehabilitációs küzdelmünk közvetlen integrálásának esélyei az összmagyar és EU-s felzárkóztatás folyamatában*

Gazdasági szekció: *Összefogás a vidékfejlesztés érdekében az EU-s csatlakozás folyamatában*

Szervezők:

Ciotlăuș Judit, a Romániai Magyar Közgazdász Társaság ügyvezető titkára

Cím: 400440 Kolozsvár, Aurel Suci u. 12. sz.

Tel/fax: 0264-431488

E-mail: rmkt@from.ro

Csomós Attila, a Romániai Magyar Gazdák Egyesülete Maros megyei szervezetének elnöke

Cím: 540342 Marosvásárhely, Lapusna u. 23. sz.

Tel/fax: 0265-268125

Mobil: 0740-371211

E-mail: rmgems@rdslink.ro

Az EU-csatlakozás a vesztesek vagy nyertesek jövőképét vetítve élénk, nyilvánvalóan bárki számára világos, hogy a nyertesek útjának keresésére terel minden reálisan képzelgő szakembert. Talán a romániai (közvetlenebbül az erdélyi) vidék az, amelyik veszélyeztetettsége jelenlegi elemzés tárgyaként minden másnál világosabban látható. Amennyiben a következő három évben az erdélyi magyarlakta területek gazdálkodása nem talál magára – sajnos rendkívül rövid ez az időszak –, nem alkalmaz olyan modelleket, amelyek az európai versenyzásban képesek lesznek egyenlő partnerként megjeleníteni önmagukat, a vidék exodusának elkerülhetetlen folyamata következik be. A visszaszerzett földjeink, egyházi vagyonaink, az újraéledt erdei és legelői kisbirtokosságaink mind-mind csak egy holt keret az aktivizálható összefogás, tudásszerzési kapacitás növelése, a modernizációs lehetőségek kihasználása nélkül. Ma már olyan kényszer nehezedik a vidék iránt érzékeny szakemberek vállára, hogy a gyors gondolkodás, döntéshozás és cselekvés elmaradása esetén egyszerűen a vesztesek súlyos, visszafordíthatatlan gondoljaival kell számolnunk. A felgyorsított tettek a perspektíva lehetőségét nyithatják a vidék előtt. A lakosság többségét képező vidék sorskérdése a szakemberek és politikusok gyors összefogása nyomán, a saját tevékenységük keretében vállalt felelősségük tudatában prioritássá kell kínóje magát.

A gazdasági szekció programtervezete:

A. Előadások:

Dr. Vincze Mária, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Közgazdasági Fakultásának dékánhelyettese, egyetemi professzor, Kolozsvár: *A vidékfejlesztés szűk keresztmetszetei*

Somogyi Norbert, a franciaországi Magyar Köztársaság Nagykövetségének képviselője, Párizs: *Falufejlesztés és felújítás, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme és megőrzése. Alternatív jövedelemszerzést biztosító mezőgazdasági tevékenységek fejlesztésének szükségessége az EU-hoz való csatlakozás folyamatában.*

Dr. Szabó Zoltán, a Magyar Termelői Értékesítő és Szolgáltató Szervezetek/Szövetkezetek HANGYA együttműködésének ügyvezető titkára, Budapest: *A szövetkezetek szerepe az Európai Unióhoz való csatlakozásban*

Somai József, a Romániai Magyar Közgazdász Társaság elnöke, Kolozsvár: *A szövetkezetesítés a falu esélye*

Lantos Tamás, az Ormánság Alapítvány vezetője, Pécs: *Az EU tájakra, vidéki térségekre, mezőgazdaságra, agrárnépekre gyakorolt várható hatásáról*

B. A Gazdasági Civil Parlament gyűlése

●Emlékeztető

2004. június 17-én, szombaton 12.00 órai kezdettel a *Párbeszéd a jövőért* című RMDSZ program keretében találkozott a Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) vezetősége és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) országos vezetése.

Jelen volt:

- Markó Béla, az RMDSZ elnöke
- Kerekes Gábor, az RMDSZ Gazdasági Főosztályának alelnöke
- Somai József, az RMKT elnöke
- Colţea Tibor, az RMKT pénzügyi alelnöke
- Dr. Kerekes Jenő, az RMKT tiszteletbeli elnöke.

Miután **Markó Béla** bemutatta a *párbeszéd a jövőért* program szükségességét és célját, dr. Kerekes Jenő első felszólalóként, mint a társaság régi elnöke, jelezte, hogy az RMKT alakulását követő időszakban a kapcsolat az RMDSZ és az RMKT között megfelelő volt. Az RMKT szakmai tanácsadását több esetben igénybe vette az RMDSZ, azonban a későbbi időszakban ez a kapcsolat nem vált rendszeressé és intézményessé. Az utóbbi években sajnálatosan a gazdasági jellegű RMDSZ rendezvényeken nem igényelték az RMKT intézményes jelenlétét.

Colţea Tibor hangsúlyozta, hogy az egyik legfontosabb közösségi cél: a szülőföldön való megmaradás és boldogulás. Ennek gazdasági feltételeiről mint kulcskérdésről beszélt, kiemelve az RMDSZ és RMKT lehetséges együttműködését ebben a kérdéskörben, amelyet eddig az RMDSZ nem használt ki, taglalva úgy a munkaadói, mint a munkavállalói oldalról jelentkező igényeket és lehetőségeket.

Somai József kifejezte elégedettségét, hogy létrejött ez a párbeszéd és egyetértésben az előtte szólókkal, a kapcsolatot a két fél között nem tekinti kielégítőnek, hiányolva az RMDSZ részéről a kellő figyelmet az RMKT által végzett gazdasági közéleti tevékenységre vonatkozóan. Egyik példa erre az a tény, hogy az RMKT legjelentősebb szakmai rendezvénye, az évi vándorgyűlései idején, amelyekről idejében értesítették az RMDSZ vezetőségét, négy évben egymás után (Szatmárnémeti, Gyergyószentmiklós, Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda) ugyanazon időpontokban az RMDSZ SZKT gyűlést szervezett, így a gazdasági kérdésekkel foglalkozó parlamenti (és SZKT) tagoknak négy éven át nem volt lehetőségük részt venni a szerintünk az erdélyi magyar közösség számára fontos gazdasági eseményt jelentő rendezvényen. Az erdélyi magyarságot érdeklő, igen fontos tematikákkal rendezett vándorgyűléseken hazai előadók mellett olyan jelentős személyek adtak elő, mint például: Barát Etele, Balázs Péter (két alkalommal), Bokros Lajos (két alkalommal), Valentin Lazea, a Román Nemzeti Bank tanácsosa, Leonard Orban, a Román In-

tegrációs Minisztérium államtitkára, Kovács Álmos, a Magyar Nemzeti Bank alelnöke, stb.

Úgy tekinti, hogy a gazdasági háttér megteremtéséhez az anyagi támogatási rendszer messze nem elégíti ki az igényeket, hogy az itthon maradáshoz szükséges feltételeket képes lehessen az erdélyi magyarság megteremteni. Nemrég (a Gazdasági Civil Parlament közgyűlésén) kérték az Új Kézfogas Közalapítvány támogatási összegének emelését, az Illyés Közalapítvány és a Communitas Alapítvány keretében a külön gazdasági szaktestület létrehozását. Ez a felkérés válasz nélkül maradt az illetékesek részéről, pedig ez a kérdés tárgyalásra érdemes közügy. A társaság támogatásával sem lehetnek elégedettek. Az utóbbi négy év leforgása alatt például a vándorgyűlések szervezési költségeinek fedezésére a négyszeri pályázatra csupán egy alkalommal kapott a társaság a Communitas Alapítványtól ötmillió lejes jelentéktelen támogatást, holott ez a rendezvény és általában a tevékenységük teljes egészében az erdélyi magyarság közösségi, s különösen az erdélyi gazdasági szereplők érdekeit szolgálják.

Úgy tekintjük, hogy a társaság kezdettől fogva folyamatos fejlődésen ment át, sőt mióta saját székházuk és ügyvezetésük van, a társaság tevékenysége fellendült:

- Jelenleg közel 5 000 kötettel rendelkező közgazdasági szakkönyvtárunk van az egyetemisták és a gazdasági kérdések iránt érdeklődők rendelkezésére, mindennapi könyvtárosi szolgálattal;

- 1998-tól saját szakfolyóiratot, a *Közgazdász Fórumot* jelenteti meg (kéthavonként);

- számos kiadványuk jelent meg, melyek közül megemlégették: *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából I-II. kötet, Széchenyi és Erdély, Gazdaság-eurorégiók*, stb. tanulmányköteteket. Tervükben van *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából III.* kötetének kiadása is;

- készülöben van a román–magyar 17–18 ezer szót tartalmazó gazdasági szakszótár (remélhetőleg ebben az évben kiadásra kerül);

- egy 14 tagú kutatócsoportot hoztak létre: a szövetkezetek múltja, jelene, jövője tematikával, mely keretében együttműködnek elismert gazdaságtörténészekkel és gazdasági szakemberekkel, mint például Csetri Elek, Egyed Ákos, dr. Kerekes Jenő, Györfy Dénes, bevonva még számos fiatal doktort vagy doktorandust

- megítélésük szerint egy nagyon jól működő ifjúsági szervezetük van, a RIF. Kitűnő országos vagy helyi jellegű szakmai programokkal nagyszámú fiatal közgazdász mozgósítására képes. Országos szakmai tanácskozásokat szerveztek, hazai és külföldi neves előadókkal. Öröndetes, hogy biztosítva látják a társaságuk tevékenységének a folytatását. Elégedetlenkedve állapítják meg, hogy az ifjak több pályázatot nyújtottak be, melyet sajnálatosan

a Communitas Alapítvány egyáltalán nem támogatott;

Furcsának találják azt is, hogy az IHM és az RMDSZ által meghirdetett pályázatra benyújtott támogatási kérelmük, melyben internetes gazdasági újságra és állásközvetítő weblap működtetésére kértek támogatást, a Kuratórium elutasította, de ugyanezt a projektet a pályázatkezelők meghirdették és egy hónap leforgása alatt megvalósították. Illendőnek tartották volna legalább a konzultálást a pályázókkal, mert ebben a két kérdésben a szakma az ők felükön van.

Az elkövetkező időszak gazdasági kihívásai nagyok. Az erdélyi magyarság, de főleg a vidék teljesen felkészületlen az EU-csatlakozásra. Az erdélyi magyarság ösztársadalmi összefogására van szükség a következő időszakban, hogy ezeknek a kihívásoknak az erdélyi magyar közösség eleget tudjon tenni, s minél kevesebben legyenek a csatlakozás vesztesei. Ahhoz, hogy eleget tudjunk tenni a nagy és sürgős kihívásoknak, javasolják:

- (az RMDSZ programjában foglaltak szerint is) létre kell valóban hozni egy agrárpolitikai és vidékfejlesztési munkacsoportot,

- javasolják egy gazdasági kutatóbázis (intézmény) létrehozását, amelyben az RMKT aktív szerepet tud vállalni, tekintettel arra, hogy már több éve tematikus kutatómunkát szervez, amelynek eredménye az eddig kiadott tanulmányok, szakkönyvek, szótár, szakmai pályázatok kiírása, szakmai konferenciák szervezése stb. (Utólagos megjegyzés: Úgy hisszük, hogy a Bölöni Farkas Sándor Alapítvány megfelelő jogi keretet képes biztosítani ennek a tevékenységnek),

- az erdélyi médiában nagyobb szerepet kellene biztosítani a gazdasági tematikáknak.

Markó Béla következtetése: Jogos az elégedetlenség és jogos az együttműködés hiányáról beszélni. Kifejtette, hogy az RMDSZ és az RMKT is dolgozik gazdasági vonalon, de párhuzamosan. Úgy látja, hogy az egyik legfontosabb eredménye lehet ennek a találkozásnak, ha a jövőben az RMDSZ kihasználná az RMKT tevékenységében rejlő szakmai tapasztalatot. Szerinte az RMDSZ-nek nem kell mindenhez értenie, de meg kell keresse a legjobb szakembereket különböző célok elérésére. Az erdélyi magyar gazdaság állapotát tekintve a 24. órában vagyunk, szövetkezet, egyházi vagyon, EU-felzárkózás tekintetében közös megoldásokat kellene keressünk. Véleménye szerint az RMKT munkája látható.

Markó Béla ajánlása:

- jobban oda kellene hogy figyeljen az RMDSZ az RMKT tevékenységére, a Communitasnak támogatnia kell az RMKT tevékenységét, kiemelten a román–magyar gazdasági szakszótár megjelentetését;

- meg kell nézni a Communitas jövőbeli lehetőségeit, meg azt, hogy az Új Kézfogas Közalapítvány hogyan tudná támogat-

ni a gazdasági kultúrára való nevelést, képzést, kutatást ahhoz, hogy az erdélyi magyar közösség képes legyen felkészülni úgy, hogy a legkevesebb veszteség (megrázkódtatás) érje az EU-csatlakozás nyomán.

Kerekes Gábor: elmondta, hogy ő is elégedetlen az eddigi együttműködéssel, szerinte azonban nem lehet teljes mértékben párhuzamosságról beszélni, hanem a gazdasági főosztály más prioritásokkal foglalkozott. A célzott területek: önkormányzatok és az EU-s felzárkózás. Szerinte a visszakapott vagyonok hasznosításával többet kellene foglalkozni, véleménye szerint ebben a kérdésben egy olyan civil szerve-

zet, mint például az RMKT hatékonyabb lehetne.

Jelenleg a legnagyobb kihívás a Nemzeti Fejlesztési Terv (2005–2007) elkészítése, amelyben az RMDSZ is szerepet vállalhat. Felkéri az RMKT-t szakmai közreműködésre.

Markó Béla véleménye szerint rendszeresíteni kell a párbeszédet, félveként meg kellene beszélni a két szervezet közös dolgait.

A tárgyaló felek egyöntetűen szükségesnek tartják a kapcsolattartás jobbítását.

Az emlékeztetőt a párbeszédén jelenlévő három RMKT tisztségviselő jegyezte, Kolozsvárott, 2004. július 19-én.

Rezumatul revistei în limba română

Aniversarea a 200 de ani de la nașterea lui Szentkirályi Zsigmond – Memento

SOMAI JÓZSEF

În ziua de 29 mai a.c. în organizarea comună a Asociației Economiștilor Maghiari din România, Societatea Muzeului Ardelean și Asociația Tehnică din Ardeal, a avut loc în cadru festiv aniversarea a 200 de ani de la nașterea omului de știință, eminentului reprezentant al mineritului ardelean din sec. al XIX-lea, membru al Academiei de Știință Ungar, Szentkirályi Zsigmond. Opera principală a lui publicată în 1841, a fost primul care a reușit să prezinte mineritul ardelean, importanța lui pentru economia națională. În această lucrare se pronunță pentru eliberarea pământului, pentru eliberarea mineritului de sub dependența proprietății moșierești. A avut un rol important în reorganizarea mineritului din Ardeal, a participat activ la elaborarea unor serii de legi și ordonanțe privind mineritul. Ani de a rândul a redactat Calendarul mineritului ardelean, care avea un conținut științific, conținea date statistice privind mineritul din Ardeal, invențiile noi privind modernizarea mineritului, cele mai noi publicații ale literaturii de specialitate indigene și din străinătate. După pensionare a trăit în Cluj, o perioadă fiind și primarul acestui municipiu. A decedat la 16 aprilie 1870, la vârsta de 66 de ani și este înmormântat în cimitirul central din Cluj.

Ars longa, vita brevis

(Interviu cu d-l Csetri Elek, membru extern al Academiei de Științe Ungar)

SOMAI JÓZSEF

Interviul a fost realizat de Somai József cu d-l doctor Csetri Elek, profesor universitar în pensie a Universității

Babeș-Bolyai din Cluj, membru extern al Academiei de Științe Ungar, cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani. Din interviu putem cunoaște viața, activitatea instructiv-educativă, extrem de bogată activitate de cercetare științifică a cunoscutului om de știință, mult apreciat atât în țară, cât și în străinătate. În decursul celor peste cinci decenii în care, pe lângă valoroasa activitate de dascăl, a desfășurat o prodigioasă activitate de cercetare științifică, concretizată în volume individuale, precum și la care a fost coautor, cărți într-un număr mare, cuprinzând lucrări științifice, apărute în ediția Academiei Române, Academia Ungară și la o serie de edituri din țară și din străinătate. Cercetările științifice ale academicianului Cseri Elek au cuprins evenimentele politice, economice și culturale din Ardeal în secolele XVI-XVIII, relațiile comerciale dintre Ardeal și voevodatele române în sec. al XVI-lea, rolul marilor personalități în modernizarea economiei ardelenice în general, și al agriculturii în special. A participat la elaborarea istoriei economice a țării noastre, inițiată de Academia Română și condusă de academicianul N.N. Constantinescu. A publicat monografia marelui cercetător al limbii tibetane Kőrösi Csoma Sándor, care a elaborat dicționarul englez și al limbii tibetane, monografia omului de știință și inventator jezuit Fridvadlszki János (1730-1784).

Deasemenea în interviu s-a arătat, în mod concret, greutățile de care s-a lovit în regimul comunist în activitatea sa de cercetare, datorită indicațiilor venite din sus în privința temelor și a modului de tratare a lor, din cauza cenzurii necruțătoare. Drept urmare foarte multe lucrări, studii pe care le-a elaborat nu au putut să vadă lumina tiparului. La începutul anului 1990, după schimbarea regimului, sertarele biroului său erau pline cu

manuscrise care nu au putut fi publicate din cauzele cunoscute.

În final d-l academician a arătat că și în prezent lucrează cu zel la elaborarea de studii și lucrări de cercetare importante, dorința prioritară a domniei sale fiind prelucrarea bogatului material adunat de dânsul în cursul deceniilor, însumând peste zeci de mii de fișe, care constituie un material deosebit de prețios pentru cunoașterea economiei, culturii și politicii din Transilvania în secolele XVI-VIII.

Marketing – șah-la rege

REIKLI MELINDA

După ce se prezintă diversele definiții privind marketingul, în lucrare se arată că activitatea de marketing nu se limitează numai la cunoașterea pretențiilor și necesităților consumatorilor și satisfacerea lor, adică o orientare exclusivă spre consumator. Întrucât piața întrunește nu numai pe consumatori, respectiv pe cumpărători, ci și pe reprezentanții concurenței, adică pe cei care oferă pe piață mărfurile lor, orientarea spre piață, cuprinde atât orientarea spre cumpărător, cât și orientare spre concurență.

Pornind de la această părere autorul lucrării declară categoric că marketingul nu este altceva decât un război, întrucât scopul urmărit prin activitatea de marketing este mărirea numărului consumatorilor produselor, ceea ce se poate realiza numai prin acapararea clienților de la concurență. Acest război de marketing diferă de războiul luat în înțelesul clasic, deoarece câmpul de luptă este mintea, rațiunea consumatorului, deci războiul de marketing este de fapt o vânatoare de craniu uman, câștigarea gândirii consumatorului. Victoria va aparține acelei întreprinzător care reușește să ocupe cele mai bune poziții în creierul, în gândirea a mai multor consumatori. În această luptă cele mai eficiente mijloace sunt: diferențierea și poziționarea.

În lucrare se arată în mod detaliat conținutul acestora. Obiectul diferențierii este produsul, prestările de servicii, prețul, canalurile de distribuție și imajul. Poziționarea se concretizează într-un joc de șah, prin care se caută obținerea unei schimbări radicale în gândirea consumatorului, realizarea unei impresii favorabile produsului nostru în gândirea consumatorului. Aceasta se poate realiza printr-o tactică corespunzătoare, prin pași tactice cuprinse în strategia de luptă. Pentru exemplificarea acestei lupte, în încheierea lucrării se prezintă diversele tactici de joc ce se pot aplica. Sunt redate regulile ce urmează a fi respectate de luptători, reguli

formulate de Al Ries și Jack Trout:

Aceste reguli sunt grupate locul ocupat de participant în lupta dusă pe piață regulile de defensivă, cele de atac, cele ale atacului de flanc, precum și cele ale războiului de partizan (gherilă). Se arată care dintre aceste tactici pot fi folosite cu eficiență de diverșii participanți în lupta ce se desfășoară pe piață.

Dezvoltarea sistemului bancar în România după 1989

NAGY ÁGNES

În lucrare se prezintă principalele aspecte ale dezvoltării sistemului bancar în România după transformările care au avut loc în urma evenimentelor din decembrie 1989. Pe scurt se prezintă situația sistemului bancar în țara noastră în timpul economiei de planificare socialistă, perioadă în care activitatea Băncii Naționale Române se limita la emiterea de monete (bancnote) și administrarea facturilor din cadrul bugetului de stat. Se arată în continuare dezvoltarea rapidă a sistemului bancar. Începând cu 1990, organizarea sistemului bancar ținând cont de cerințele economiei de piață. Au fost înființate băncile comerciale și s-a legiferat cadrul juridic și instituțional a BNR-ului. Cu toate că dezvoltarea sistemului bancar a luat amploare, pe terenul politicii economice reale a existat unele neconcordanțe. Între aceasta și politica monetară, valutară, sistemul de impozite și politica comercială și industrială, ceea ce a influențat negativ ritmul și consecvența reînnoirii economiei țării, precum formării mecanismelor proprii economiei de piață. În lucrare se face trimitere la legea nr. 33/1991 care a modificat fundamental situația băncilor comerciale din România. Se prezintă date statistice privind creșterea numărului băncilor comerciale între 1990 și 1998 (numărul lor cifrându-se în anul 1998 la 45) pe grupe în funcție de proprietatea capitalului social (de stat, particular, extern). Deasemenea se prezintă ponderea diverselor grupe de bănci în totalul capitalului social (perioada 2000-2003).

Lucrarea se încheie cu un tabel comparativ privind sistemul bancar din țările din Europa centrală și de est, precum și structura acestora folosindu-se indicatorii sistemului bancar al UE.

Emigrare sau stabilirea domiciliului în străinătate

DR WETZEL TAMÁS

Autorul clarifică sensul noțiunilor de emigrare și stabilire

care sunt cele două posibile forme oficiale de atins pentru ședere legală într-o țară pentru care solicitantul nu posedă cetățenia.

Noutăți de reglementări juridice în economie și finanțe – (partea XXIV.)

Cuprind noutățile privind reglementările economice și de finanțe numerele 2004/322 – 2004/562. Monitorul Oficial partea I-a, după cum urmează:

1. impozite, depunerea declarațiilor
2. amortizarea mijloacelor fixe, evaluarea lor
3. contractele de muncă, obligații de plată asupra salariilor
4. taxe vamale, TVA, impozitul de lux, spălarea banilor, impozitul venit
5. privatizare, avantaje pentru întreprinderi mici și mijlocii, egalizări monetare în agricultură
6. audit financiar, verificări contabile
7. pensii, burse
8. norme de contabilitate, funcționarea băncilor populare
9. revendicarea imobilelor și a terenurilor agricole, obligații privind protecția în privința incendiilor, aspecte fiscale privind folosirea mașinilor de casierie
10. călătoriile în străinătate, denumirea localităților, protecția consumatorilor, înregistrarea societăților comerciale.

Comunicări

● A XIII-a Conferință pe Țară a Economiștilor Maghiari din România, Cluj-Capoca, 8-9 octombrie 2004

Ședința plenară:

- **Bokros Lajos**, profesor, Universitatea Central Europeană (CEU), Budapesta: *Aspecte pozitive și negative în politica economică după 1989*
- **Constantin Popescu**, profesor universitar, decan, Academia de Studii Economice din București, Facultatea Economie Generală: *Sens și contrasens în evoluția economiei României după 1989*
- **Vasile Pușcaș**, ministru delegat, negociator-șef cu UE, Ministerul Integrării Europene: *Situația negocierilor de aderare la Uniunea Europeană*
- **Török Ádám**, membru corespondent al Academiei de Științe din Ungaria, profesor universitar, Universitatea din Veszprém, Universitatea Științifică și Economică din Budapesta: *Schimbări și factori de influență în problema*

capacității de concurență privind întreprinderile din Ungaria după 2000

Ședință pe secțiuni:

- **Probleme de aderare privind sistemul informatic** (Referat de deschidere: Bodosi Imre, manager, Hamor Soft, Sfântu Gheorghe: *Informatica și întreprinderea*; Elekes Sándor, manager, SC Nextra SRL: *Informatica și economia în pragul mileniului trei*)
- **Competitivitate în economie** (Referat de deschidere: Colțea Tibor, coproprietar, Tipoholding și Milotai Anikó, asistent universitar, Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Științe Economice: *Productivitatea muncii, factor decisiv al competitivității*)
- **Oferta de servicii în economia României** (Referat de deschidere: Juhász Mónika Anetta, studentă ph.d, Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Științe Economice: *„Sectorul trei” în mileniul trei. Sectorul serviciilor din România.*)
- **Infrastructura și dezvoltarea rurală** (Referat de deschidere: Dr. Vincze Mária, profesor universitar, prodecan, Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Științe Economice: *Posibilități de dezvoltare rurală înainte și după aderare*).

● Programul celui de al V-lea Forum Civil

Între 9-12. septembrie, la Cluj-Napoca, are loc al .-lea Forum Civil, principalul organizator a întâlnirii fiind Fundația pentru Organizațiile Civile din Transilvania. În acest an tematica principală a forumului va fi ”Oportunitățile sferei civile în cursul aderării la Uniunea Europeană”.

● Notă privind întâlnirea care a avut loc în ziua de 17 iulie a.c., între conducerea pe țară UDMR și conducerea AEMR din România, în cadrul acțiunii “Dialog pentru viitorul”, inițiată de UDMR.

În ziua de 17 iulie a.c. a avut loc dialogul dintre Conducere pe țară UDMR și Conducerea AEMR din România, la inițiativa UDMR, în cadrul acțiunii ”Dialog pentru viitorul.”

Au fost prezenți:

- Markó Béla**, președintele UDMR
 - Kerekes Gábor**, vicepreședintele executiv
 - Somai József**, președintele AEMR
 - Colțea Tibor**, vice-președinte pentru probleme financiare AEMR
 - Dr. Kerekes Jenő**, președinte de onoare AEMR.
- După ce Markó Béla a prezentat necesitatea dialogului, Dr. Kerekes Jenő, fostul președinte al AEMR, a arătat că după

înființarea AEMR, relațiile dintre UDMR și AEMR a fost corespunzătoare, UDMR-ul a solicitat frecvent propunerile de specialitate în domeniu economic ale AEMR. Aceste relații, cu timpul, au pierdut din caracterul sistematic, ba mai mult UDMR-ul nu a solicitat prezența AEMR la diversele acțiuni UDMR organizate pe teme economice.

Colțea Tibor a subliniat ca și problemă de prim rang rămânerea tineretului pe plaiurile natale, prin asigurarea unei bunăstări pentru tineret. În această privință ar fi necesară o strânsă colaborare între UDMR și AEMR, care a fost complet neglijată de UDMR.

Somai József și-a exprimat satisfacția cu privire la inițierea de UDMR a acestui dialog, considerând că este deosebit de utilă. A exprimat nemulțumirea că UDMR-ul nu a acordat atenția cuvenită activității publice în domeniu economic desfășurată de AEMR, drept exemplu a arătat că timp de patru ani, deși în toate cazurile cu șase luni înainte a fost adus la cunoștința UDMR-ului, cea mai importantă acțiune anuală a AEMR, conferința pe țară a economiștilor, cu teme actuale de economie, la care au ținut expuneri specialiști de renume din România și Ungaria (Satu Mare, Gheorgheni, Sft. Gheorghe, Miercurea Ciuc) UDMR-ul a programat pentru aceeași dată Consiliul Delegațiilor Uniunii, din care cauză parlamentarii UDMR, axați pe probleme economice, nu au putut participa la conferință.

Somai József s-a referit și la aspectele financiare ale activității AEMR și a arătat că sistemul actual de ajutor financiar pe de parte nu satisface necesitățile, fapt pentru care a cerut UDMR-ului să acorde o atenție mai mare acestei probleme, având în vedere că Fundația Communitas căreia

revine această sarcină, este patronată de UDMR.

Prezentând realizările în diversele domenii de AEMR în decursul anilor Somai József a formulat o serie de propuneri pentru eliminarea lipsurilor existent în privința colaborării celor două asociații civile, printre care constituirea din specialiști a unui colectiv de cercetare în domeniul politicii agrare și a dezvoltării regiunilor, a unei baze de cercetare economică, la înființarea și funcționarea căreia se angajează AEMR, datorită faptului că deja de ani de zile are realizări valoroase, concretizate în mai multe cărți de specialitate, volume de studii publicate. În prezent un colectiv format din 30 de specialiști lucrează la un dicționar economic româno-maghiară, ce va apare pe la sfârșitul anului în curs. Există cadrul juridic pentru aceste activități, Fundația Bölöni Farkas Sándor.

Răspunzând la cele prezentate, Markó Béla și-a exprimat părerea că deficiențele amintite sunt juste și că în viitor va trebui să se înlăture aceste deficiențe în colaborarea dintre UDMR și AEMR. Și-a exprimat părerea că Fundația Communitas va trebui să sprijine mai substanțial activitatea AEMR, în mod deosebit publicarea dicționarului economic româno-maghiar. Este de dorit ca în viitor asemenea întâlniri să aibă loc regulat, în intervale de cel mult din șase în șase luni.

Kerekes Gábor și-a exprimat părerea că ar trebui să constituie prioritate modul de folosire și utilizare cu eficiența a bunurile restituite instituțiilor maghiare din România, problema Planului național de dezvoltare (2005-2007), în elaborarea căruia și UDMR-ului îi revine sarcina de a colabora, solicitând și colaborarea AEMR.

* * *